

Reduction of Price in Contract Law in Light of the 2016 French Legal Reforms: A Comparative Analysis with Iranian Law

Mostafa Harati *

Faculty Member, Department of Private Law,
Faculty of Literature and Humanities,
University of Religions and Denominations,
Qom, Iran

Received: 25/Mar/2026

1. Introduction

The evolution of contract law in recent decades, particularly in European legal systems, reflects a transition from the traditional dual framework of remedies based on either termination of the contract or compensation for damages toward more flexible, economically efficient, and pragmatic solutions. The 2016 reform of the French Civil Code, which is considered one of the most significant transformations of French private law in the last century, clearly illustrates this development. At the heart of this reform stands the remedy of price reduction (*réduction du prix*), introduced under Article 1223 of the French Civil Code as an autonomous and general

Accepted: 21/Sep/2026

ISSN: 2345-3583

eISSN: 2476-6232

* Corresponding Author: harati.mostafa@yahoo.com

How to Cite: Harati, M, "Reduction of Price in Contract Law in Light of the 2016 French Legal Reforms: A Comparative Analysis with Iranian Law", Private Law Research, Vol. 15, Vol. 56, (2026), 83 -136. Doi: [10.22054/jplr.2025.86360.2932](https://doi.org/10.22054/jplr.2025.86360.2932)

remedy for situations involving defective or incomplete performance of contractual obligations. Before this reform, mechanisms functionally similar to price reduction existed only in a fragmented and limited manner, mainly in certain specific contracts, especially contracts of sale.

This legislative innovation raises important theoretical and practical questions. What is the exact position of price reduction within the general system of contractual remedies? How should its legal nature be characterized? How does it relate to fundamental principles of contract law, such as preservation of the contract, good faith in performance, and the balance of reciprocal obligations? Finally, to what extent can this institution serve as a model for other legal systems, including Iranian law?

2. Objective

The principal aim of this research is to provide a comprehensive and systematic analysis of the institution of price reduction under Article 1223 of the French Civil Code after the 2016 reform and to examine its conceptual foundations, conditions of application, and legal effects within the general theory of contracts. In pursuit of this main objective, the study also follows several subsidiary aims.

First, it seeks to clarify the position of price reduction alongside other contractual remedies such as specific performance, termination, and contractual liability. Second, it aims to analyse the legal structure of Article 1223, with particular emphasis on the concept of incomplete performance, the requirement of formal notice (*mise en demeure*), and the principle of proportionality. Third, it evaluates the compensatory and economic role of this remedy in preserving the balance of

reciprocal obligations. Fourth, it undertakes a comparative analysis between the French mechanism of price reduction and the corresponding institutions in Iranian law, particularly *arsh*, breach of description, and *tab 'īd-e šafqeh*. Fifth, it identifies the potential within Islamic jurisprudence and legislation that may support the development of a more coherent mechanism for price adjustment in Iranian contract law.

3. Research Method

This study is based on doctrinal legal analysis combined with a structured comparative approach. In the first stage, the theoretical and conceptual framework of Article 1223 is examined through the study of major French doctrinal writings, preparatory legislative documents related to the 2016 reform, and leading scholarly analyses in the field of the law of obligations. The works of prominent French scholars of contract law, together with scholarly commentaries on the reform, provide the doctrinal basis for understanding the rationale, legal nature, and operation of this modern remedy.

In the second stage, the place of price reduction within the hierarchy or system of contractual remedies is analyzed through comparison with other mechanisms such as specific performance, termination, and damages. This analysis aims to determine how price reduction functions as an intermediate remedy, allowing the contractual relationship to be preserved while correcting the economic imbalance caused by defective performance.

4. Results and Discussion

The analytical findings of this research show that Article 1223 of the French Civil Code establishes price reduction as an independent

contractual remedy specifically designed for cases of incomplete performance. Unlike termination, which results in the dissolution of the contractual relationship, price reduction enables the creditor to accept the imperfect performance and simultaneously adjust the price in order to restore the economic balance of the contract.

The functioning of this remedy is based on three fundamental conditions. The first is the existence of incomplete performance, meaning that the debtor has performed the obligation but not in full conformity with the quantity, quality, characteristics, or specifications agreed upon by the parties. The second is the formal notice given by the creditor (*mise en demeure*), through which proper performance is demanded and the debtor is given an opportunity to cure the defect or deficiency. The third is proportionality, meaning that the reduction in price must correspond to the loss of value resulting from the defective or incomplete performance.

From an economic perspective, this remedy plays an important role in modern contractual practice. In complex or long-term contracts, termination may impose significant transaction costs and disrupt ongoing economic relations. Price reduction offers a more balanced solution because it preserves the contract while correcting the financial imbalance created by imperfect performance.

The comparative analysis also reveals a meaningful structural difference between French and Iranian law. In French law, price reduction is conceived as a general remedy applicable to all reciprocal contracts. In Iranian law, by contrast, similar mechanisms exist only in specific contractual contexts. The clearest example is *arsh*, which applies in cases of defects in the object of sale. Other institutions, such as breach of description and *tab 'īd-e šafqeh*, address certain aspects

of contractual imbalance, but they do not create a comprehensive and general mechanism for contractual price adjustment in response to incomplete performance.

Innovation and Contribution of the Research

The main contribution of this research appears in three essential respects. First, the study goes beyond a simple descriptive reading of Article 1223 and offers a deeper theoretical analysis of the role of price reduction within the broader framework of contractual remedies. By situating this institution within the contexts of economic efficiency and contractual equilibrium, the research emphasizes its significance in contemporary contract law.

Second, the study establishes a structured comparative framework linking the French concept of price reduction with the dispersed institutions of Iranian law. This comparative approach demonstrates how the French experience may serve as a source of inspiration for the development of a more coherent doctrinal framework in Iranian law concerning incomplete performance and contractual adjustment.

5. Conclusion

In conclusion, Article 1223 of the French Civil Code offers an innovative mechanism that successfully balances contractual stability, economic efficiency, and corrective justice. By enabling the creditor to reduce the contract price in response to incomplete performance, this remedy preserves the contractual relationship while restoring the equilibrium of reciprocal obligations.

Although Iranian law contains several mechanisms that partially perform similar functions, these institutions remain limited in scope

and lack a unified theoretical framework. The comparative analysis carried out in this research suggests that the French model of price reduction may provide valuable inspiration for the development of a more systematic approach to contractual adjustment in Iranian law. Such a development could enhance both the doctrinal coherence and the practical efficiency of contractual remedies in addressing the realities of modern economic transactions.

Keywords: Price Reduction, Incomplete Performance of Contractual Obligations, Arsh (compensation for defects), Damages, Termination of Contract.

کاهش ثمن در حقوق قراردادها در پرتو اصلاحات ۲۰۱۶ حقوق فرانسه؛ تحلیلی تطبیقی با حقوق ایران

عضو هیئت علمی گروه حقوق خصوصی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه

مصطفی هراتی * ID

ادیان و مذاهب، قم، ایران

چکیده

نهاد کاهش قیمت یا ثمن قراردادی، به عنوان یکی از مهم ترین نوآوری های اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه، جایگاهی برجسته در نظام حقوقی اجرای تعهدات یافته است. ماده ۱۲۲۳ با الهام از اصول حقوق اروپایی از جمله اصول اروپایی حقوق قراردادها و اصول قراردادهای تجاری بین المللی، به متعهدله اختیار می دهد تا در صورت اجرای ناقص، معیوب یا نامتعارف تعهد، بدون توسل به فسخ قرارداد یا الزام به اجرای کامل، ثمن را به تناسب میزان نقص، کاهش دهد. این ابزار علاوه بر کارکردهای اقتصادی و عملی گسترده، نقش اساسی در بازتعریف مفهوم تعادل قراردادی دارد و تعامل آن با سایر ضمانت اجراها همچون اجرای عینی، فسخ و مطالبه خسارت، تحولی قابل توجه در رویکردهای قضایی و قراردادی ایجاد کرده است. این پژوهش با تحلیل مبانی نظری، ساختار حقوقی ماده ۱۲۲۳، کارکردهای عملی، رویه قضایی و چالش های دکترینال آن، تصویری جامع از نهاد کاهش قیمت ارائه می کند. همچنین با بررسی تطبیقی این نهاد در حقوق ایران و مقایسه آن با مفاهیم مشابهی همچون ارش عیب، تخلف وصف و تبعض صفت، نشان داده می شود که چگونه مفاهیم فقهی و قراردادی ایران می توانند در پرتو اصول مدرن حقوق فرانسه تفسیر و تقویت شوند. نتیجه این مطالعه تطبیقی، شناسایی فرصت ها، محدودیت ها و الزامات اجرایی کاهش قیمت در هر دو نظام حقوقی و ارائه چشم اندازی راهبردی برای تقویت عدالت و توازن اقتصادی قراردادهاست.

واژگان کلیدی: کاهش ثمن، اجرای ناقص قرارداد، ارش عیب، مطالبه خسارت، فسخ قرارداد.

مقدمه

اصلاحات قانون مدنی فرانسه در سال ۲۰۱۶ را می‌توان از مهم‌ترین تحولات معاصر حقوق قراردادهای دانست؛ تحولاتی که پس از مدت‌ها ثبات نسبی در متون قانونی، بار دیگر بحث نسبت میان قواعد سنتی قراردادهای و نیازهای نوین روابط اقتصادی و تجاری را در قانون توجه قرار داد. یکی از محورهای قابل تامل در این اصلاحات، نحوه مواجهه حقوق فرانسه با وضعیت اجرای ناقص یا نامنطبق تعهدات است؛ وضعیتی که در آن، نه اجرای کامل قرارداد محقق شده و نه همیشه توسل به ابزارهایی مانند الزام به اجرا یا فسخ، پاسخ‌گوی مصلحت عملی طرفین است.^۱ در نظام پیش از اصلاح، چگونگی واکنش به این وضعیت بیش از آنکه بر یک سازوکار قانونی روشن و منسجم استوار باشد، به برداشت‌های دکتربین و رویه قضایی و نیز به کارگیری پراکنده قواعد عام وابسته بود. از این‌رو اصلاحات ۲۰۱۶ این پرسش را مطرح می‌سازد که قانونگذار فرانسه تا چه اندازه کوشیده است برای اجرای ناقص تعهد، ضمانت اجرایی مستقل و متناسب پیش‌بینی کند و این تحول از حیث مبانی، شرایط اعمال و آثار، چه جایگاهی در نظام جدید حقوق قراردادهای دارد. طرح این مسئله، به‌ویژه از منظر تطبیقی، زمینه مناسبی برای ارزیابی نسبت این نهاد با سازوکارهای شناخته‌شده در حقوق ایران نیز فراهم می‌آورد.

ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه یکی از مهم‌ترین نوآوری‌های اصلاحات ۲۰۱۶ در حوزه ضمانت اجرای قراردادی به شمار می‌آید و از این حیث، توجه بسیاری از نویسندگان را به خود جلب کرده است. این ماده ناظر بر وضعیتی است که در آن، متعهد تعهد خود را به‌طور کامل یا مطابق قرارداد اجرا نکرده اما در عین حال حفظ قرارداد برای متعهدله همچنان مطلوب یا ممکن است. در چنین فرضی، نهاد کاهش قیمت^۲ به‌عنوان یکی از شیوه‌های واکنش به اجرای ناقص تعهد مطرح می‌شود و این پرسش را پیش می‌کشد که این سازوکار از حیث ماهیت حقوقی، شرایط اعمال، حدود مداخله اراده یک‌جانبه متعهدله و نسبت آن با سایر ضمانت اجرای‌ها چه جایگاهی در نظام جدید حقوق فرانسه دارد. افزون

1. Alain Bénabent, *droit des obligations*, 19e éd., (Paris: lgdj, 2019) p. 210.

2. Reduction de prix.

بر این با توجه به مشابهت نسبی این نهاد با برخی راه‌حل‌های پیش‌بینی شده در اسناد فراملی مانند اصول حقوق قراردادهای اروپایی^۱ و نیز برخی تأسیسات شناخته شده در حقوق داخلی، بررسی مبانی و کارکرد آن می‌تواند روشن سازد که آیا ماده ۱۲۲۳ صرفاً صورت‌بندی تقنینی راه‌حل‌های پیشین است یا باید آن را نشانه دگرگونی در منطق حاکم بر ضمانت اجرای قراردادی دانست.^۲ از همین‌رو مطالعه این نهاد نه با فرض کارآمدی یا برتری آن، بلکه با هدف تبیین ساختار حقوقی و ارزیابی ظرفیت‌های آن در چارچوب یک تحلیل تطبیقی ضرورت می‌یابد.

در نظام حقوقی ایران، گرچه نهاد مستقلاً با عنوان کاهش ثمن وجود ندارد، اما قواعد فقهی و قانونی مانند ارش عیب، تخلف وصف و تبعض صفقه کارکردی مشابه ارائه می‌دهند و می‌توان آن‌ها را از منظر تطبیقی با ماده ۱۲۲۳ فرانسه تحلیل کرد. این مقایسه نشان می‌دهد که هر دو نظام با ابزارهای متفاوت به دنبال بازگرداندن توازن اقتصادی قرارداد و کاهش آثار اجرای ناقص تعهد هستند، اما تفاوت‌های اساسی نیز وجود دارد: در ایران، اعمال کاهش ثمن عمدتاً از طریق حکم قضایی یا محاسبات کارشناسی صورت می‌گیرد و امکان اقدام یک‌جانبه توسط طلبکار محدود است، در حالی که در فرانسه کاهش قیمت می‌تواند تحت شرایط مشخص به صورت یک‌جانبه و سریع‌تر اعمال شود.^۳ تحلیل تطبیقی این تفاوت‌ها، علاوه بر روشن ساختن ظرفیت‌ها و محدودیت‌های هر نظام، نشان می‌دهد که اصول و فلسفه ماده ۱۲۲۳ می‌تواند به عنوان الگویی برای تقویت عدالت اقتصادی و انعطاف‌پذیری قراردادهای در حقوق ایران مورد استفاده قرار گیرد و چارچوبی برای بازبینی و توسعه نهادهای مشابه فراهم آورد. این رویکرد تحلیلی، پایه‌ای مستحکم برای بررسی بعدی ماده ۱۲۲۳، آثار عملی آن و ارتباط آن با سایر ضمانت اجرای قراردادی در مقاله ایجاد می‌کند.

1. Pecl.

2. Yves Buffelan-Lanore & Virginie Varribau-Terneyre, *droit civil*, les obligations, 15e éd., (Paris: Dalloz, 2017) p. 198

۳. صفر بیگزاده و علیرضا باریکلو، «اختیار تقلیل ثمن (مطالعه تطبیقی در کنوانسیون بیع بین‌المللی، فقه امامیه و حقوق ایران)»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۳، (۱۳۹۰)، ص ۶۸.

هرچند در حقوق ایران و ادبیات فارسی، نهاد کاهش ثمن پیش‌تر در قالب پژوهش‌های تطبیقی متعددی با فقه امامیه، حقوق داخلی و اسناد بین‌المللی بررسی شده است، تمرکز غالب این آثار بر تقلیل ثمن در چارچوب کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا و مقایسه آن با نهادهایی چون ارش، خیار عیب و تبعض صفقه بوده است و عمدتاً یا در قلمرو بیع بین‌المللی و ماده ۵۰ کنوانسیون وین متمرکزند یا به تحلیل فقهی و حقوق داخلی نهادهای مشابه می‌پردازند.^۱ نوآوری پژوهش در آن است که به جای باقی ماندن در این چارچوب خاص، نهاد کاهش قیمت را در بستر اصلاحات ۲۰۱۶ حقوق فرانسه و به‌ویژه ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، به مثابه یک ضمانت اجرای عام در نظریه عمومی قراردادهای موضوع مطالعه قرار می‌دهد؛ سپس می‌کوشد با رویکردی تحلیلی-تطبیقی، نسبت این تأسیس نوین را با ساختار حقوق ایران ارزیابی و ظرفیت‌ها و محدودیت‌های نظام حقوقی ایران را برای پذیرش یا بازسازی چنین نهادی نشان دهد. از این‌رو وجه تمایز این مقاله نه صرفاً در طرح دوباره ایده کاهش عوض، بلکه در انتقال کانون بحث از بیع بین‌المللی به حقوق عمومی قراردادهای و در تحلیل پیامدهای نظری و عملی این جابه‌جایی در حقوق تطبیقی است.

با وجود مطالعاتی که در حقوق فرانسه به تحلیل ماده ۱۲۲۳ و نهاد کاهش قیمت پرداخته‌اند، عمده تحقیقات به بررسی صرف جنبه‌های قضایی و رویه‌ای این ماده محدود شده و کمتر به تحلیل تطبیقی با نظام‌های حقوقی دیگر، به‌ویژه حقوق ایران پرداخته شده است. در حوزه ایران نیز پژوهش‌ها عمدتاً به بررسی ارش عیب، تخلف وصف و تبعض صفقه در قالب فقه و قانون مدنی محدود مانده و تحلیل تطبیقی با نوآوری‌های مدرن اروپایی و فرانسوی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. نوآوری اصلی این مقاله در ترکیب تحلیل تطبیقی و تحلیلی همزمان حقوق فرانسه و ایران نهفته است؛ به گونه‌ای که ماده ۱۲۲۳ و سازوکار کاهش قیمت در پرتو اصول مدرن قرارداد و رویه قضایی فرانسه بررسی می‌شود و در عین حال، ارتباط آن با نهادهای مشابه ایرانی تحلیل می‌شود تا امکان انتقال مفاهیم و درس‌های عملی به نظام ایران فراهم گردد. این رویکرد تحلیلی امکان می‌دهد هم جنبه‌های

۱. سیده کوثر قریشی، حمید ابهری و سام محمدی، «مقایسه قاعده تقلیل ثمن در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا با نهاد ارش و تقسیت ثمن در حقوق ایران»، فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره ۷، شماره ۱، (۱۴۰۴)، ص ۱۱۷.

نظری و فلسفی کاهش قیمت و هم کارکرد عملی و اقتصادی آن در تنظیم روابط قراردادی روشن شود و دیدگاهی جامع برای ارتقای عدالت و انعطاف‌پذیری قراردادهای ارائه شود. این پژوهش ابتدا به مبانی نظری و تاریخی نهاد کاهش قیمت می‌پردازد، سپس محتوای ماده ۱۲۲۳ را تحلیل می‌کند و در ادامه، جایگاه این نهاد را در میان سایر ضمانت‌اجراها، آثار عملی آن، چالش‌های نظری و رویه‌ای و ارتباط آن با مبانی دکترین بررسی می‌کند.

۱. پیشینه، مبانی و فلسفه نهاد کاهش قیمت

نهاد کاهش قیمت گرچه در اصلاحات سال ۲۰۱۶ حقوق قراردادهای فرانسه به صورت صریح در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی پیش‌بینی شد، اما از حیث تاریخی پدیده‌ای کاملاً نوظهور به شمار نمی‌آید. در واقع این نهاد حاصل یک روند تدریجی در تحول اندیشه‌های حقوقی است که ریشه‌های آن را می‌توان در حقوق روم، سپس در برخی نظام‌های حقوقی اروپایی و در نهایت در اسناد بین‌المللی و اصول حقوق قراردادهای اروپایی مشاهده کرد. بدین ترتیب ماده ۱۲۲۳ را باید نه صرفاً یک نوآوری تقنینی، بلکه نتیجه یک تحول تدریجی در حقوق تطبیقی دانست که هدف آن ارائه راه‌حلی متعادل در برابر اجرای ناقص تعهدات قراردادی است.^۱

نخستین خاستگاه تاریخی اندیشه کاهش قیمت را باید در حقوق روم کلاسیک و در چارچوب قواعد حاکم بر عقد بیع^۲ جست‌وجو کرد. در این نظام حقوقی، برای حمایت از خریدار در برابر عیوب مبیع، دو دعوای مهم دعوی فسخ معامله^۳ و دعوی کاهش قیمت^۴ پیش‌بینی شده بود. بر اساس دعوای اخیر، خریدار می‌توانست در صورت کشف عیب در مبیع، به جای انحلال کامل قرارداد، مطالبه کند که ثمن معامله به میزان متناسبی کاهش یابد. این راهکار بیانگر آن بود که در حقوق روم، وجود عیب در مبیع لزوماً به معنای زوال قرارداد تلقی نمی‌شد، بلکه امکان اصلاح تعادل اقتصادی قرارداد نیز مورد توجه قرار

1. Thomas Genicon, "Le régime des clauses limitatives de responsabilité: état des lieux et perspectives", *revue des contrats (rdc)*, (2018), p. 266.

2. *Emptio venditio*.

3. *Actio redhibitoria*.

4. *Actio quanti minoris*.

داشت. از منظر تحلیلی، دعوی کاهش قیمت بازتاب نوعی توجه به عدالت معاوضی در روابط قراردادی بود. در واقع هدف این دعوا جبران خسارت به معنای متعارف آن نبود، بلکه ایجاد تناسب میان ارزش واقعی کالای معیوب و بهای پرداخت شده را دنبال می کرد. به بیان دیگر، حقوق روم از طریق این سازوکار می کوشید تعادل اقتصادی قرارداد را که بر اثر وجود عیب مختل شده بود، بازسازی کند. چنین رویکردی نشان می دهد که حتی در نظام حقوقی روم نیز نوعی گرایش به حفظ قرارداد و اصلاح آثار آن، به جای انحلال کامل رابطه قراردادی، وجود داشته است. از این رو دعوی کاهش قیمت را می توان یکی از نخستین جلوه های تاریخی اندیشه تعدیل عوض قراردادی دانست؛ اندیشه ای که بعدها در بسیاری از نظام های حقوقی اروپایی توسعه یافت. اهمیت این نهاد در آن است که مبنای نظری مهمی برای شکل گیری راهکارهای مدرن در مواجهه با اجرای ناقص تعهد فراهم کرد. در واقع بسیاری از نهادهای معاصر مربوط به کاهش قیمت، از جمله سازوکار پیش بینی شده در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه را می توان ادامه تحول همان منطقی دانست که در حقوق روم با هدف حفظ کارایی قرارداد و بازگرداندن تعادل اقتصادی میان طرفین شکل گرفته بود.^۱

در حقوق اروپایی معاصر، اندیشه کاهش قیمت به تدریج از قالب سنتی مسئولیت ناشی از عیب مبیع فراتر رفت و به عنوان یکی از ضمانت اجرای عمومی نقض قرارداد در برابر اجرای ناقص تعهد مطرح شد. این تحول به ویژه در جریان تلاش های حقوقی برای هماهنگ سازی قواعد قراردادها در سطح اروپا شکل گرفت؛ جریانی که در آن، کارآمدی اقتصادی قرارداد و حفظ رابطه قراردادی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. در این چارچوب، کاهش قیمت به عنوان ابزاری مطرح شد که می تواند بدون نیاز به انحلال قرارداد، عدم تعادل ناشی از اجرای ناقص تعهد را اصلاح کند و ارزش اقتصادی مبادله را با واقعیت اجرای تعهد هماهنگ سازد. این رویکرد به طور آشکار در اصول حقوق قراردادهای اروپایی منعکس شده است. بر اساس این اصول، هرگاه متعهد تعهد خود را به صورت ناقص اجرا کند، متعهدله می تواند به میزان متناسبی از قیمت قرارداد بکاهد. منطبق

1. Hafman Barbier, "Les grands mouvements du droit commun des contrats après l'ordonnance du 10 février 2016", rtd civ., (2016), p. 248.

حاکم بر این سازوکار آن است که اجرای ناقص تعهد نباید به طور کامل رابطه قراردادی را از بین ببرد، بلکه باید امکان اصلاح اقتصادی آن فراهم شود. از این منظر، کاهش قیمت در اصول حقوق قراردادهای اروپایی نه صرفاً یک ابزار جبرانی، بلکه مکانیزمی برای بازگرداندن تناسب میان عوضین و حفظ کارکرد اقتصادی قرارداد محسوب می شود. همین رویکرد در اصول قراردادهای تجاری بین المللی مؤسسه یونیدرو^۱ نیز مشاهده می شود؛ جایی که کاهش قیمت به عنوان یکی از واکنش های اصلی در برابر اجرای ناقص تعهد پیش بینی شده است. در این اسناد فراملی، کاهش قیمت در کنار ابزارهایی مانند الزام به اجرای تعهد، فسخ قرارداد و مطالبه خسارت قرار می گیرد و به متعهدله اجازه می دهد با توجه به شرایط اقتصادی قرارداد، مناسب ترین واکنش را انتخاب کند. به این ترتیب در حقوق قراردادی نوین اروپا، کاهش قیمت به عنوان ابزاری انعطاف پذیر برای تنظیم مجدد تعادل قراردادی بدون انحلال رابطه حقوقی تثبیت شده است؛ رویکردی که بعدها در اصلاحات حقوق قراردادهای فرانسه نیز تأثیر قابل توجهی برجای گذاشت.^۱

بررسی تطبیقی نظام های حقوقی نشان می دهد که ایده کاهش قیمت به رغم تفاوت در مبانی نظری و سازوکارهای اجرایی، در اغلب نظام های حقوق قراردادهای حضور دارد. این گستره تطبیقی بیانگر آن است که بسیاری از نظام ها، هر یک با روش خاص خود، ضرورت حفظ قرارداد همراه با بازگرداندن تعادل اقتصادی را پذیرفته اند؛ مفهومی که امروزه در حقوق اروپایی و بین المللی نقش برجسته ای یافته است. در نظام های کامن لا مانند حقوق انگلستان و ایالات متحده، واکنش به اجرای ناقص تعهد معمولاً در قالب خسارت تحلیل می شود. در این نظام ها، زیان دیده می تواند تفاوت میان ارزش واقعی کالا یا خدمت ناقص و ارزش مطلوب قراردادی را مطالبه کند؛ تحلیلی که ذیل نظریه انتظار قراردادی^۲ قرار می گیرد. از نظر اقتصادی، این سازوکار کارکردی مشابه کاهش قیمت دارد، زیرا زیان دیده در نهایت همان نتیجه کاهش ثمن را تجربه می کند. با این حال، تفاوت ماهوی این رویکرد در آن است که کامن لا نهاد مستقلاً با عنوان کاهش قیمت نمی شناسد و این نتیجه را در چارچوب مسئولیت قراردادی و جبران خسارت بازتولید می کند. در مقابل، بسیاری از

1. Laurent Aynes, "Le juge et le contrat: nouveaux rôles?", rdc, (2016), p. 19.

2. Expectation damages.

نظام‌های حقوقی قاره‌ای به‌ویژه آلمان، اتریش و کشورهای اسکاندیناوی کاهش قیمت را به‌عنوان نهادی مستقل و دارای منطق خاص خود پذیرفته‌اند.^۱ نمونه بارز آن در حقوق آلمان، نهاد تقلیل قیمت^۲ است که به دارنده حق اجازه می‌دهد در صورت اجرای معیوب یا ناقص تعهد، بدون نیاز به فسخ یا حتی اثبات خسارت، ثمن را به میزان متناسب کاهش دهد.^۳ در کشورهای اسکاندیناوی نیز قواعد مشابهی برای تعدیل قیمت در صورت عدم انطباق کالا یا خدمت با مفاد قرارداد وجود دارد. ویژگی مشترک این نظام‌ها آن است که کاهش قیمت را نه صرفاً یک ابزار جبرانی، بلکه روشی برای اصلاح اقتصادی قرارداد و حفظ رابطه حقوقی می‌دانند. از این منظر، اصلاحات سال ۲۰۱۶ حقوق قراردادهای فرانسه جایگاه روشنی در یک روند تطبیقی گسترده پیدا می‌کند. قانونگذار فرانسه با پیش‌بینی ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی و نهادینه کردن مفهوم کاهش قیمت، خود را به خانواده نظام‌های حقوقی قاره‌ای نزدیک‌تر کرده و به سمت همگرایی با اسناد بین‌المللی همچون اصول حقوق قراردادهای اروپایی و اصول یونیدروا حرکت کرده است. این تحول نشان می‌دهد که کاهش قیمت دیگر یک نهاد محدود و سنتی مربوط به بیع نیست، بلکه به‌عنوان ضمانت اجرایی کارآمد و انعطاف‌پذیر برای مواجهه با اجرای ناقص تعهدات در حقوق تطبیقی مدرن تثبیت شده است.^۴

1. Véronique Rochfeld, "Observations sur les propositions relatives à l'exécution et l'inexécution du contrat: la subjectivisation du droit de l'exécution", revue des contrats (rdc), No. 8, (2017), p. 101.

2. Minderung.

۳. در حقوق آلمان ماده ۴۴۱ قانون مدنی به صراحت به تقلیل ثمن قراردادی اشاره داشته است این ماده بدین شرح است:

ماده ۴۴۱: تقلیل ثمن؛

بند ۱: خریدار به‌جای فسخ می‌تواند در صورت معیوب بودن مبیع، از طریق اعلام به فروشنده، ثمن را کاهش دهد؛

بند ۲: میزان کاهش قیمت باید متناسب با نسبت ارزش مبیع سالم به ارزش واقعی آن در زمان انعقاد قرارداد تعیین شود؛

بند ۳: در صورتی که خریدار از عیب آگاه بوده باشد، حق کاهش قیمت را ندارد؛

بند ۴: اگر خریدار پیشاپیش تمام ثمن را پرداخته باشد، فروشنده موظف است مبلغ زائد را مسترد کند.

4. Eric Savaux, "La fin de la responsabilité contractuelle?", revue trimestrielle de droit civil (rtd civ), (1999), p. 259.

۲. جایگاه کاهش قیمت در میان ضمانت اجرای قراردادی

۲-۱. مقایسه با اجرای عین تعهد

اجرای عینی^۱ یا اجرای کامل تعهد یکی از مهم‌ترین ضمانت اجرای قراردادی در حقوق فرانسه محسوب می‌شود. مقصود از این ضمانت اجرا آن است که متعهد ملزم شود تعهد خود را دقیقاً مطابق مفاد قرارداد انجام دهد. در اصلاحات سال ۲۰۱۶ حقوق قراردادهای فرانسه، این اصل در ماده ۱۲۲۱ قانون مدنی مورد تصریح قرار گرفته و بر اساس آن، بستانکار می‌تواند متعهد را به اجرای واقعی تعهد وادار کند، مگر آنکه این اجرا ناممکن باشد یا هزینه‌ای نامتناسب با منفعت مورد انتظار داشته باشد. بدین ترتیب، اجرای عینی بیانگر گرایش حقوق قراردادهای به حفظ قرارداد از طریق تحقق کامل تعهدات است.^۲ با این حال در برخی موارد الزام متعهد به اجرای کامل تعهد نه تنها کارآمد نیست بلکه ممکن است با منطق اقتصادی قرارداد نیز سازگار نباشد. در چنین شرایطی، نهاد کاهش قیمت که در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه پیش‌بینی شده، به عنوان راه‌حلی انعطاف‌پذیر مطرح می‌شود.

نهاد کاهش قیمت به بستانکار اجازه می‌دهد در صورت اجرای ناقص تعهد، به جای الزام متعهد به اصلاح یا تکمیل اجرا، قیمت قرارداد را به میزان متناسب کاهش دهد. کاهش قیمت معمولاً در مواردی کاربرد دارد که نقص موجود در اجرای تعهد جزئی یا محدود است و اصلاح آن مستلزم هزینه یا اقداماتی نامتناسب با ارزش قرارداد خواهد بود. برای مثال ممکن است کالایی با کیفیتی اندکی پایین‌تر از آنچه در قرارداد پیش‌بینی شده تحویل داده شود، اما همچنان قابل استفاده باشد. در چنین وضعیتی، الزام فروشنده به تعویض کامل کالا یا اصلاح آن ممکن است از نظر اقتصادی منطقی نباشد و کاهش قیمت راه‌حل مناسب‌تری به شمار آید.^۳

1. Exécution forcée en nature.

2. Cass. ass. plén., 6 oct. 2013, no 05-13.255, bull. ass. plén., no 9; d. 2013. 2825, obs. gallmeister, note viney.

3. Mustapha Mekki, "Les remèdes à l'inexécution dans le projet d'ordonnance portant réforme du droit des obligations", gazette du palais, (2015), p. 312.

نهاد اجرای عینی تعهد در حقوق فرانسه به طور سنتی مهم ترین و طبیعی ترین ضمانت اجرای نقض قرارداد تلقی می شود، زیرا فلسفه بنیادین حقوق قراردادها بر اصل وفای به عهد^۱ استوار است و بر این مبنا، بهترین جبران برای عدم اجرای تعهد آن است که متعهد دقیقاً همان تعهدی را که بر عهده گرفته است انجام دهد. اصلاحات سال ۲۰۱۶ حقوق قراردادهای فرانسه نیز این رویکرد را حفظ کرده و در ماده ۱۲۲۱ قانون مدنی تصریح نموده است که بستانکار می تواند اجرای عینی تعهد را مطالبه کند، مگر آنکه اجرای آن ناممکن باشد یا هزینه آن به طور آشکار نامتناسب با منفعت مورد انتظار بستانکار باشد. با وجود این، تجربه عملی روابط قراردادی نشان می دهد که اجرای عینی، همواره مناسب ترین راه حل برای مواجهه با اجرای ناقص تعهد نیست.^۲

در بسیاری از موارد، اجرای تعهد با نقضی همراه است که اگرچه با مفاد قرارداد کاملاً منطبق نیست، اما همچنان امکان استفاده از موضوع قرارداد را برای بستانکار فراهم می کند. در چنین وضعیتی، الزام متعهد به اصلاح کامل اجرا یا انجام مجدد تعهد ممکن است مستلزم هزینه ها و اقدامات فنی سنگینی باشد که از نظر اقتصادی توجیه پذیر نیست. در این بستر، نهاد کاهش قیمت که در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه پیش بینی شده است، به عنوان راهکاری انعطاف پذیر ظاهر می شود و به بستانکار اجازه می دهد در صورت پذیرش اجرای ناقص، قیمت قرارداد را به میزان متناسب کاهش دهد. بدین ترتیب، کاهش قیمت در واقع واکنشی است که میان دو راه حل افراطی یعنی الزام به اجرای کامل تعهد از یک سو و فسخ قرارداد از سوی دیگر قرار می گیرد و امکان تعدیل رابطه قراردادی را بدون برهم زدن آن فراهم می آورد.^۳

از منظر تحلیلی، تفاوت اساسی میان اجرای عینی و کاهش قیمت در منطق حقوقی و اقتصادی حاکم بر هر یک از این ضمانت اجراها قابل مشاهده است. اجرای عینی بر تحقق دقیق تعهد قراردادی تمرکز دارد و هدف آن است که وضعیت طرفین تا حد امکان با آنچه

1. Pacta sunt servanda.

2. Cour de cassation, Assemblée plénière, 13 janvier 2020, 17-19.963, Publié au bulletin.

3. Mhomas Genicon, "Le régime des clauses limitatives de responsabilité: état des lieux et perspectives", revue des contrats (rdc), (2018), p. 268.

در زمان انعقاد قرارداد مورد توافق قرار گرفته بود منطبق شود. در مقابل، کاهش قیمت مبتنی بر منطق جبرانی و اقتصادی است و به جای تلاش برای تحقق کامل تعهد، در پی آن است که عدم توازن ناشی از اجرای ناقص را از طریق تعدیل ارزش مالی قرارداد جبران کند.

به بیان دیگر، در حالی که اجرای عینی در پی اجرای کامل تعهد است، کاهش قیمت به دنبال بازگرداندن تعادل اقتصادی میان ارزش اجرای انجام شده و بهای پرداختی است.^۱ این تفاوت نشان می‌دهد که کاهش قیمت بیشتر در مواردی کاربرد دارد که نقص موجود در اجرای تعهد، جزئی یا غیرقابل اصلاح است و الزام متعهد به اجرای کامل نه تنها دشوار، بلکه از نظر اقتصادی نیز غیرکارآمد محسوب می‌شود. افزون بر این، ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه به بستانکار اجازه می‌دهد پس از اخطار رسمی به متعهد و در صورت پذیرش اجرای ناقص، به طور یک جانبه قیمت را کاهش دهد؛ ویژگی که بیانگر تمایل قانونگذار به تقویت نقش اراده بستانکار و کاهش وابستگی به مداخله قضایی در حل اختلافات قراردادی است. چنین رویکردی در راستای تحولات جدید حقوق قراردادهای قرار دارد که بر کارآمدی اقتصادی، سرعت حل اختلاف و انعطاف پذیری در مدیریت روابط قراردادی تأکید می‌کند.^۲

در نتیجه می‌توان گفت که کاهش قیمت در نظام ضمانت اجرای قراردادی نه رقیب اجرای عینی، بلکه مکمل آن به شمار می‌آید. اصلاحات سال ۲۰۱۶ فرانسه با درج این نهاد در کنار سایر ضمانت اجرایها در ماده ۱۲۱۷ قانون مدنی، مجموعه‌ای متنوع از ابزارهای حقوقی را در اختیار بستانکار قرار داده است تا بتواند متناسب با شرایط هر قرارداد، مناسب‌ترین واکنش را انتخاب کند. در این چارچوب، اجرای عینی همچنان ضمانت اجرای اصلی برای تحقق دقیق تعهدات باقی می‌ماند، اما در مواردی که اجرای کامل تعهد عملی یا اقتصادی نباشد، کاهش قیمت امکان حفظ قرارداد را از طریق تعدیل ارزش آن

1. Cass. ass. plén., 6 oct. 2006, no 05-13.255, bull. ass. plén., no 9; d. 2006. 2825, obs. gallmeister, note viney.

2. Ibrahim Najja, "La sanction de la promesse de contrat: ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016", recueil dalloz, (2016), p. 330.

فراهم می‌سازد.^۱ این ویژگی موجب شده است که کاهش قیمت به‌ویژه در روابط تجاری و قراردادهای پیچیده که در آنها اجرای ناقص امری رایج است، اهمیت قابل توجهی پیدا کند.^۲ بدین ترتیب، این نهاد را می‌توان ابزاری برای «اصلاح اقتصادی قرارداد» دانست که بدون برهم زدن پیوند قراردادی، تعادل میان منافع طرفین را باز می‌گرداند و از توسل غیرضروری به فسخ یا دعاوی طولانی خسارت جلوگیری می‌کند؛ امری که با گرایش‌های نوین حقوق قراردادهای در جهت حفظ قرارداد و افزایش کارآمدی اقتصادی آن کاملاً هماهنگ است.^۳

۲-۲. مقایسه با فسخ قرارداد، مسئولیت و خسارت

فسخ قرارداد^۴ در نظام حقوق قراردادهای فرانسه یکی از شدیدترین ضمانت اجرای ناشی از عدم اجرای تعهد به شمار می‌آید، زیرا نتیجه آن پایان یافتن کامل رابطه قراردادی و زوال آثار حقوقی قرارداد است. بر اساس مواد ۱۲۲۴ تا ۱۲۳۰ قانون مدنی فرانسه، فسخ زمانی اعمال می‌شود که نقض تعهد از چنان اهمیتی برخوردار باشد که ادامه قرارداد را غیرقابل تحمل سازد. در این فرض، قرارداد از طریق حکم دادگاه، شرط فاسخ یا اعلام یک‌جانبه بستانکار منحل می‌شود و اصل بر آن است که طرفین تا حد امکان به وضعیت پیش از انعقاد قرارداد بازگردانده شوند. بدین ترتیب، فسخ نه تنها اجرای تعهدات آینده را متوقف می‌کند، بلکه غالباً مستلزم بازگرداندن عوضین یا جبران آثار اجرای پیشین نیز هست. از این منظر، فسخ ابزاری است که زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که هدف اصلی بستانکار دیگر حفظ قرارداد نباشد، بلکه رهایی کامل از رابطه قراردادی و پایان دادن به آن باشد.

در مقابل، نهاد کاهش قیمت که در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه پیش‌بینی شده، رویکردی کاملاً متفاوت و معتدل‌تر نسبت به نقض قرارداد اتخاذ می‌کند.^۵ این نهاد بر این

1. civ. 1re, 18 déc. 2024, no 24-14.750, d. actu. 7 janv. 2025, obs. c. hélaine.

2. Cour de Cassation, Chambre civile 3, du 6 mai 1980, 78-16.390, Publié au bulletin.

3. Emmanuel Meynial, "de la sanction civile des obligations de faire ou de ne pas faire", revue pratique, (2019), p. 70.

4. Résolution.

5. David Houtcieff, *droit des contrats* (Paris: larcier, 2018) p. 298.

فرض استوار است که اجرای تعهد هرچند ناقص، همچنان برای بستانکار ارزش اقتصادی دارد و بنابراین انحلال کامل قرارداد ضرورتی ندارد. در چنین شرایطی بستانکار می‌تواند اجرای ناقص را بپذیرد و در عوض، قیمت قرارداد را به میزان متناسب کاهش دهد تا تعادل اقتصادی رابطه قراردادی حفظ شود. به بیان دیگر در حالی که فسخ به نابودی رابطه قراردادی می‌انجامد، کاهش قیمت به اصلاح و تعدیل همان رابطه موجود می‌پردازد. این ویژگی نشان می‌دهد که کاهش قیمت، ابزاری است که به‌ویژه در مواردی که نقص تعهد، جزئی یا قابل تحمل است امکان ادامه همکاری قراردادی را فراهم می‌کند و از گسستن کامل رابطه میان طرفین جلوگیری می‌نماید. از منظر کارکردی و اقتصادی نیز تفاوت میان این دو ضمانت اجرا کاملاً آشکار است.

فسخ قرارداد معمولاً با پیامدهای حقوقی و اقتصادی گسترده‌ای همراه است، از جمله بازگرداندن عوضین، بروز اختلافات جدید درباره آثار اجرای پیشین و احتمال طرح دعای خسارت؛ امری که می‌تواند هزینه‌های قابل توجهی برای طرفین به همراه داشته باشد.^۱ در مقابل، کاهش قیمت راه‌حلی انعطاف‌پذیرتر و کم‌هزینه‌تر ارائه می‌دهد، زیرا بدون از بین بردن کلیت قرارداد، تنها ارزش مالی آن را با واقعیت اجرای تعهد تطبیق می‌دهد. به همین دلیل بسیاری از نویسندگان حقوقی کاهش قیمت را نوعی ضمانت اجرای میانه میان اجرای کامل تعهد و فسخ قرارداد می‌دانند؛ نهادی که به بستانکار اجازه می‌دهد بدون توسل به شدیدترین واکنش حقوقی، تعادل اقتصادی قرارداد را بازگرداند و در عین حال استمرار رابطه قراردادی را حفظ کند. این ویژگی به‌ویژه در روابط تجاری و قراردادهای بلندمدت اهمیت زیادی دارد، زیرا در چنین روابطی حفظ همکاری میان طرفین غالباً ارزشمندتر از پایان ناگهانی آن است.^۲

از سوی دیگر، ماهیت و کارکرد نهاد کاهش قیمت در مقایسه با مسئولیت قراردادی و مطالبه خسارت نشان می‌دهد که این دو ضمانت اجرا اگرچه هر دو در پاسخ به اجرای ناقص تعهد به کار می‌روند، اما بر مبانی حقوقی کاملاً متفاوتی استوارند و اهداف و

1. Yves-Marie Laithier, *étude comparative des sanctions de l'inexécution du contrat* (Paris: Lgdj, 2004) p. 356.

2. Cass. ass. plén. 13 janv. 2020, No 17-19.963.

سازوکارهای مستقل دارند. کاهش قیمت به موجب ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، در اصل یک جبران اقتصادی مستقیم است؛ به این معنا که بستانکار با پذیرش اجرای ناقص می‌تواند ارزش اقتصادی اجرای انجام‌شده را با بهایی که پرداخت کرده مقایسه کند و به اندازه تفاوت میان ارزش تعهد کامل و ارزش اجرای ناقص، ثمن را کاهش دهد. در واقع این ضمانت اجرا مستقیماً به افت ارزش موضوع قرارداد می‌پردازد و برای تحقق آن نیاز به اثبات تقصیر یا حتی اثبات ضرر به معنای گسترده وجود ندارد؛ صرفاً وجود اجرای ناقص قابل پذیرش و ایجاد عدم تناسب اقتصادی کافی است.^۱ بنابراین، کاهش قیمت نوعی سازوکار اصلاحی است که بدون نیاز به ارزیابی تمام پیامدهای ناشی از نقض، تنها ارزش مبادله را تعدیل می‌کند.

در مقابل، خسارت قراردادی مبتنی بر قواعد مسئولیت است و هدف آن جبران تمامی ضررهای وارده به بستانکار است؛ ضررهایی که ممکن است مستقیماً ناشی از اجرای ناقص باشد یا به صورت غیرمستقیم و تبعی پدید آید. بر اساس مواد ۱-۱۲۳۱ به بعد قانون مدنی فرانسه، تحقق مسئولیت قراردادی مستلزم اثبات سه رکن اساسی یعنی عدم اجرا یا اجرای ناقص، ورود ضرر و رابطه سببیت است. همچنین دامنه خسارت می‌تواند بسیار گسترده باشد و انواع ضررهای مستقیم مانند هزینه‌های رفع نقص یا تأخیر در تحویل، ضررهای غیرمستقیم همچون از دست رفتن فرصت‌های تجاری یا کاستن از شهرت حرفه‌ای و حتی ضررهای آینده یا احتمالی را در بر گیرد، مشروط بر اینکه قابل پیش‌بینی باشند. به همین دلیل خسارت نهادی پیچیده‌تر، فرایندمحورتر و به طور معمول مستلزم مداخله قضایی گسترده‌تر است و برخلاف کاهش قیمت، نمی‌تواند با همان سادگی و سرعت اعمال شود.

از حیث کارکرد، باید تأکید کرد که کاهش قیمت و خسارت قابل جمع هستند و قانونگذار فرانسه هیچ گونه تعارض یا محدودیتی میان این دو پیش‌بینی نکرده است.^۲ در بسیاری از موارد، بستانکار ابتدا با کاهش قیمت، افت ارزش اجرای ناقص را جبران می‌کند

1. Benoît Grimonprez, *De l'exigibilité en droit des contrats* (Paris: lgdj, 2006), p. 109.

2. François Pansier, Philippe Delebecque, *droit des obligations: contrat et quasi-contrat*, 6e éd., (Paris: lexisnexus, 2018) p. 210.

و سپس برای جبران ضررهای جانبی، تبعی و غیرمادی به مسئولیت قراردادی متوسل می‌شود. برای مثال اگر فروشنده کالایی را با نقص جزئی تحویل دهد، خریدار می‌تواند با استفاده از نهاد کاهش قیمت، بهای کالا را کاهش دهد و هم‌زمان، چنانچه به سبب این نقص دچار تأخیر در بهره‌برداری، هزینه‌های اضافی یا آسیب‌های تجاری شده باشد، خسارت این ضررها را نیز مطالبه کند.^۱ به بیان دیگر کاهش قیمت، جبران عدم تعادل اقتصادی را بر عهده دارد، در حالی که خسارت به جبران پیامدهای گسترده‌تر و غیرمستقیم نقض می‌پردازد. این جمع‌پذیری نشان می‌دهد که کاهش قیمت به عنوان بخشی از مجموعه ضمانت اجرای قراردادی، نه جایگزین مسئولیت و خسارت، بلکه ابزار مکملی برای آن است که امکان رسیدن به جبران کامل و چندلایه را فراهم می‌آورد و با منطق اقتصادی اصلاحات ۲۰۱۶ کاملاً هماهنگ است.^۲

۳. تحلیل حقوقی و مفهومی کاهش قیمت موضوع ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی

فرانسه

پس از تبیین مبانی تاریخی و فلسفی نهاد کاهش قیمت و بررسی جایگاه آن در میان سایر ضمانت اجرای قراردادی، در این بخش به تحلیل ماهوی و دقیق ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه و شرایط سه‌گانه اعمال آن پرداخته می‌شود. این ماده که به مثابه هسته اصلی این ضمانت اجرا عمل می‌کند، چارچوب حقوقی مواجهه با اجرای ناقص تعهد را ترسیم کرده و حدود و ثغور اختیار متعهدله را مشخص می‌سازد. ماده ۱۲۲۳ در نسخه اصلاح شده خود مقرر می‌دارد هنگامی که متعهد، تعهد خود را ناقص انجام دهد، متعهدله می‌تواند پس از اعلام رسمی و پذیرش اجرای ناقص، قیمت را به میزان مناسب کاهش دهد. مفاد این ماده نشان می‌دهد که کاهش قیمت، ضمانت اجرایی تبعی یا فرعی نسبت به سایر ضمانت اجراها نیست، بلکه نهادی مستقل با شروط تحقق مشخص است که باید به ترتیب و به صورت

1. Com. 18 févr. 2018, no 87-12.844, bull. civ. iv, no 78; d. 2018. 57, note hannoun; d. 2019. 395, obs. ferrier; jcp 2019, ii, 21897, note béhar-touchais.

2. Thomas Genicon, "Le régime des clauses limitatives de responsabilité: état des lieux et perspectives", revue des contrats (rdc), (2018), p. 261.

انباشته احراز کردند. از این رو ماهیت و قلمرو آن را نمی‌توان از دل قواعد عمومی استنباط کرد، بلکه باید بر اساس متن روشن ماده و فلسفه اصلاحات ۲۰۱۶ تفسیر نمود.

۱-۳. شرط بنیادین اجرای ناقص و شرط شکلی ارسال اخطار رسمی

نخستین و مهم‌ترین شرط اعمال ماده ۱۲۲۳، وجود اجرای ناقص^۱ است؛ وضعیتی که باید آن را از عدم اجرا به روشنی تفکیک کرد. اجرای ناقص ناظر بر حالتی است که متعهد عمل موضوع قرارداد را انجام داده، اما این عمل از حیث کیفیت یا کمیت با آنچه در قرارداد پیش‌بینی شده تطابق کامل ندارد. بنابراین، موضوع قرارداد هر چند به گونه‌ای ناقص یا معیوب تحویل شده است، اما همچنان واجد ارزش اقتصادی بوده و قابلیت بهره‌برداری دارد.^۲ این مفهوم دقیقاً همان جایی است که نهاد کاهش قیمت معنا پیدا می‌کند، زیرا هدف آن اصلاح عدم تعادل اقتصادی ناشی از اجرای معیوب، نه جایگزینی کامل آن است. تمایز این حالت با عدم اجرا اهمیت ویژه‌ای دارد: در مواردی که تعهد اصلاً اجرا نشده باشد یا نقص به قدری شدید باشد که موضوع اجرا فاقد ارزش اقتصادی گردد، بستانکار حق دارد به سراغ فسخ یا الزام به اجرای عینی برود و کاهش قیمت در چنین وضعیتی کارکردی ندارد.^۳ در مقابل اگر اجرای ناقص حاصل شده و بستانکار آن را رد نکرده باشد، نهاد کاهش قیمت فعال می‌شود. نکته ظریف در اینجا آن است که میزان پذیرفتنی بودن اجرای ناقص نقش تعیین‌کننده‌ای دارد؛ زیرا اگر عیب یا نقص به اندازه‌ای فاحش باشد که موضوع اجرا را از ارزش بیندازد، دیگر نمی‌توان از اجرای ناقص به معنای ماده ۱۲۲۳ سخن گفت و ماهیت وضعیت به سمت عدم اجرا میل می‌کند که ضمانت اجرای مناسب آن فسخ است.^۴

1. Exécution imparfaite.

2. Cour de Cassation, Chambre civile 3, du 6 mai 1980, 78-16.390, Publié au bulletin.

3. Véronique Rochfeld, "Observations sur les propositions relatives à l'exécution et l'inexécution du contrat: la subjectivisation du droit de l'exécution", revue des contrats (rdc), No. 8, (2017), p. 102.

4. d. 2020. 78, et les obs; d. 2020. 353, obs. m. mekki ; aj contrat 2020. 80, obs. m. latina; d. actu. 24 janv. 2020, obs. j.- d. pellier.

شرط دوم برای اعمال نهاد کاهش قیمت در ماده ۱۲۲۳، وجود اخطار رسمی^۱ است؛ اقدامی که نقش شکلی اما کاملاً اساسی در فرایند اعمال این ضمانت اجرا دارد. برخلاف برخی ضمانت اجرای قراردادی که بدون تشریفات ویژه قابل اعمالند، کاهش قیمت تنها زمانی مشروع و نافذ است که متعهدله پیش از اعمال آن، متعهد را از وجود اجرای ناقص آگاه کرده و به او فرصت واقعی برای رفع نقص یا تکمیل اجرا داده باشد. این اخطار رسمی که در حقوق فرانسه عنوان اخطار رسمی دارد، دو کارکرد اصلی ایفا می کند: نخست آنکه متعهد را به طور رسمی و صریح به اجرای کامل یا اصلاح اجرای ناقص فرا می خواند و به او امکان می دهد تا از بروز ضمانت اجرای سنگین تر جلوگیری کند؛ دوم آنکه لحظه دقیق شکل گیری حق متعهدله برای کاهش قیمت را معین می سازد، زیرا تنها پس از انقضای مهلت مقرر در اخطار یا مهلت متعارف، متعهدله می تواند به طور یک جانبه تصمیم خود را مبنی بر اعمال کاهش قیمت اجرا کند.^۲ بدین ترتیب، اخطار رسمی نه تنها شرط شکلی، بلکه شرطی با کارکرد ماهوی است که اطمینان می دهد کاهش قیمت به عنوان واکنش نهایی به اجرای ناقص، پس از طی مرحله لازم اطلاع رسانی و اعطای فرصت مناسب به متعهد اعمال شود.

۲-۳. شرط ارادی، شرط تناسب و حق رجوع به دادگاه

عنصر ارادی در اعمال نهاد کاهش قیمت، جایگاهی محوری دارد و آن را از بسیاری دیگر از ضمانت اجرای قراردادی متمایز می سازد. بر اساس منطق ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، متعهدله زمانی می تواند به کاهش قیمت متوسل شود که اجرای ناقص تعهد را آگاهانه بپذیرد و در عین حال تصمیم بگیرد رابطه قراردادی را حفظ کند. بنابراین؛ کاهش قیمت، مبتنی بر یک انتخاب حقوقی و اقتصادی است که از سوی متعهدله صورت می گیرد.

1. Mise en demeure.

2. Denis Mazeaud, "Quelques mots sur la réforme de la réforme du droit des contrats", recueil dalloz, (2018), p. 211.

در واقع در مواجهه با اجرای ناقص، متعهدله اصولاً با چند گزینه مواجه است: می‌تواند اجرای کامل تعهد را مطالبه، قرارداد را فسخ یا خسارت مطالبه کند.^۱

انتخاب کاهش قیمت به این معناست که متعهدله از میان این گزینه‌ها، راه‌حلی میانه را برمی‌گزیند؛ راه‌حلی که نه به انحلال قرارداد می‌انجامد و نه الزاماً متعهد را به اجرای مجدد و کامل تعهد ملزم می‌کند، بلکه با پذیرش اجرای ناقص، تعادل اقتصادی قرارداد را از طریق تعدیل ثمن بازسازی می‌کند. بدین ترتیب، پذیرش اجرای ناقص از سوی متعهدله صرفاً یک وضعیت منفعلانه نیست، بلکه تصمیمی آگاهانه و مبتنی بر ارزیابی عملی و اقتصادی شرایط قرارداد است. از این منظر، کاهش قیمت تجلی نوعی رویکرد کارکردگرایانه در حقوق قراردادهاست؛ زیرا به متعهدله اجازه می‌دهد در شرایطی که اجرای ناقص هنوز برای او دارای فایده اقتصادی است، قرارداد را حفظ کرده و تنها ارزش مالی آن را متناسب با کیفیت واقعی اجرا تعدیل کند. به همین دلیل، عنصر ارادی در این نهاد نقشی تعیین‌کننده دارد و سبب می‌شود کاهش قیمت نه یک ضمانت اجرای خودکار، بلکه ابزاری انعطاف‌پذیر برای حفظ قرارداد همراه با بازتنظیم تعادل اقتصادی آن تلقی شود.^۲

یکی از شرایط اساسی اعمال نهاد کاهش قیمت در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، رعایت اصل تناسب میان میزان نقص در اجرای تعهد و مقدار کاهش ثمن است. قانون‌گذار با تصریح به این که قیمت باید به میزان مناسب کاهش یابد، بر ضرورت وجود رابطه‌ای مستقیم و عینی میان نقص موجود در اجرا و مقدار کاهش تأکید می‌کند. به بیان دیگر، کاهش قیمت نمی‌تواند به صورت دلخواه یا نامحدود تعیین شود، بلکه باید به نحوی محاسبه گردد که تعادل اقتصادی قرارداد را در پرتو اجرای ناقص تعهد بازسازی کند. در واقع هدف از این نهاد آن نیست که برای متعهدله منفعتی فراتر از وضعیت قراردادی اولیه ایجاد شود، بلکه مقصود آن است که ارزش اقتصادی قرارداد با کیفیت واقعی اجرای تعهد

1. Yves-Marie Laithier, *étude comparative des sanctions de l'inexécution du contrat* (Paris: lgdj, 2004) p. 156

2. Ghomas Genicon, "Le régime des clauses limitatives de responsabilité : état des lieux et perspectives", *revue des contrats (rdc)*, (2018), p. 261.

هماهنگ گردد.^۱ در عمل، تعیین میزان تناسب معمولاً بر پایه ارزیابی اقتصادی موضوع قرارداد انجام می‌گیرد.

مهم‌ترین معیار در این زمینه، مقایسه ارزش اقتصادی مورد معامله در حالت اجرای کامل با ارزش آن در وضعیت اجرای ناقص است؛ بدین معنا که تفاوت میان این دو ارزش می‌تواند مبنای تعیین میزان کاهش ثمن قرار گیرد. افزون بر این، در مواردی که نقص موجود قابل رفع باشد، هزینه لازم برای برطرف کردن آن نیز ممکن است به عنوان معیاری برای سنجش میزان کاهش قیمت مورد توجه قرار گیرد.^۲ با این حال، استفاده از این معیار باید با احتیاط صورت گیرد، زیرا هدف از کاهش قیمت صرفاً جبران اثر اقتصادی اجرای ناقص است و نه ایجاد وضعیتی که در آن هزینه اصلاح نقص از تفاوت واقعی ارزش موضوع قرارداد فراتر رود. از این رو رعایت تناسب میان نقص و میزان کاهش قیمت نقش مهمی در حفظ تعادل قراردادی و جلوگیری از اعمال افراطی این ضمانت اجرا ایفا می‌کند.^۳

و در نهایت در باب حق رجوع به دادگاه باید اشاره داشت که هرچند ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه به متعهدله اجازه می‌دهد در شرایط مقرر کاهش قیمت را اعمال کند، اما تعیین میزان دقیق این کاهش همواره ممکن است محل اختلاف میان طرفین قرار گیرد. در چنین وضعیتی، در صورتی که طرفین بر میزان متناسب کاهش ثمن به توافق نرسند، متعهدله می‌تواند با مراجعه به دادگاه از قاضی درخواست کند که میزان کاهش قیمت را تعیین نماید.^۴ دخالت قاضی در این مرحله در واقع تضمینی برای اجرای صحیح اصل تناسب است؛ زیرا قاضی با ارزیابی اوضاع و احوال قرارداد، میزان نقص در اجرای تعهد و آثار اقتصادی آن، می‌تواند کاهش قیمتی را تعیین کند که با واقعیت اقتصادی معامله هماهنگ

1. Cass. ass. plén., 6 oct. 2013, no 05-13.255, bull. ass. plén., no 9 ; d. 2013. 2825, obs. gallmeister, note viney.

2. Mustapha Mekki, "Les remèdes à l'inexécution dans le projet d'ordonnance portant réforme du droit des obligations", gazette du palais, (2015), p. 313.

3. Civ. 1re, 18 déc. 2024, no 24-14.750, d. actu. 7 janv. 2025, obs. c. hélaine.

4. Yves Buffelan-lanore, virginie larribau-terneyre, *droit civil, les obligations*, 15e éd., (Paris: dalloz, 2017) p. 387

باشد. به این ترتیب امکان رجوع به دادگاه نقش مهمی در تضمین کارآمدی این نهاد ایفا می‌کند.

حتی در فرضی که متعهد با میزان کاهش اعلام شده از سوی متعهدله مخالفت کند یا از پذیرش آن خودداری نماید، متعهدله همچنان می‌تواند از طریق مداخله قضایی حق خود را برای تعدیل ثمن اعمال کند. در نتیجه، پیش‌بینی این امکان از یک سو مانع بی‌اثر شدن نهاد کاهش قیمت در اثر عدم همکاری متعهد می‌شود و از سوی دیگر با سپردن تعیین میزان کاهش به ارزیابی قضایی، به تحقق عادلانه و متوازن این ضمانت اجرا کمک می‌کند.^۱

۴. آثار عملی و چالش‌های نهاد کاهش قیمت در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه

۴-۱. آثار عملی و کاربردی ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه

در بستر روابط تجاری معاصر، قراردادها غالباً بخشی از روابط اقتصادی مستمر و بلندمدت میان طرفین محسوب می‌شوند و صرفاً یک معامله منفرد و مقطعی نیستند. در چنین فضایی، ضمانت اجرای کلاسیک حقوق قراردادها مانند فسخ قرارداد یا الزام به اجرای عینی همواره پاسخگوی نیازهای عملی فعالان اقتصادی نیستند. فسخ قرارداد، هرچند از منظر حقوقی راه‌حلی قاطع و سنتی در برابر عدم اجرای تعهد به شمار می‌آید، در عمل می‌تواند پیامدهای اقتصادی قابل توجهی به همراه داشته باشد؛^۲ از جمله اختلال در زنجیره تأمین، توقف پروژه‌های در حال اجرا، از بین رفتن اعتماد متقابل میان طرفین و تحمیل هزینه‌های مضاعف ناشی از انعقاد قرارداد جدید. در مقابل، الزام به اجرای عینی نیز در بسیاری از موارد یا عملاً امکان‌پذیر نیست یا مستلزم صرف زمان و هزینه‌ای است که با منافع اقتصادی قرارداد تناسبی ندارد. در چنین شرایطی، نهاد کاهش قیمت به‌عنوان راهکاری میانه و انعطاف‌پذیر امکان حفظ رابطه قراردادی را فراهم می‌سازد، بدون آنکه متعهدله ناچار باشد

1. Rémy Cabrillac, *droit des obligations*, 11e éd., (Paris: dalloz, 2020) p. 234.

2. Yves-marie Laithier, *étude comparative des sanctions de l'inexécution du contrat* (Paris: lgdj, 2004) p. 290.

زیان ناشی از اجرای ناقص تعهد را تحمل کند. این نهاد با تعدیل ثمن متناسب با کیفیت واقعی اجرای تعهد، تعادل اقتصادی قرارداد را بازسازی کرده و به طرفین اجازه می‌دهد رابطه قراردادی خود را ادامه دهند. از این رو می‌توان ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه را پاسخی حقوقی به تحولات روابط اقتصادی و نیازهای عملی تجارت مدرن دانست؛ پاسخی که به جای تأکید صرف بر ضمانت اجرای قاطع و انحلالی، بر حفظ قرارداد و تنظیم واقع‌بینانه منافع اقتصادی طرفین استوار است.^۱

از منظر تحلیل اقتصادی حقوق قراردادهای، ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه کارکردی فراتر از یک ضمانت اجرای صرف دارد و می‌توان آن را ابزاری برای تنظیم ریسک اقتصادی ناشی از اجرای ناقص تعهد دانست. در نظام‌های سنتی حقوق قراردادهای، متعهدله در برابر اجرای ناقص غالباً با انتخابی دشوار مواجه بود: یا باید از طریق مطالبه خسارت، زیان وارده را جبران می‌کرد که مستلزم طی فرآیندی قضایی و اثبات عناصر پیچیده‌ای همچون وقوع ضرر، رابطه سببیت و میزان خسارت بود، یا ناچار می‌شد قرارداد را فسخ کند و هزینه‌های اقتصادی ناشی از انحلال رابطه قراردادی و انعقاد قرارداد جایگزین را بپذیرد.^۲ هر یک از این دو گزینه می‌توانست هزینه‌های قابل توجهی برای طرفین به همراه داشته باشد و در بسیاری از موارد نیز با منطق اقتصادی حفظ قرارداد سازگار نبود. نهاد کاهش قیمت این دوگانه سنتی را تا حد زیادی تعدیل می‌کند و امکان انتخاب راه‌حلی ساده‌تر و کارآمدتر را در اختیار متعهدله قرار می‌دهد. در این چارچوب، متعهدله می‌تواند به جای ورود به فرآیندهای طولانی و پرهزینه مطالبه خسارت یا انحلال کامل قرارداد، به تعدیل مستقیم ثمن متناسب با میزان نقص در اجرا بسنده کند. چنین سازوکاری نه تنها موجب کاهش هزینه‌های مبادله و دعاوی قضایی می‌شود، بلکه با ایجاد امکان واکنش سریع و متناسب به اجرای ناقص، به افزایش پیش‌بینی‌پذیری حقوقی و اقتصادی روابط قراردادی نیز کمک می‌کند. از این منظر، ماده ۱۲۲۳ را می‌توان نمونه‌ای از گرایش حقوق

1 Benoît Grimonprez, *De l'exigibilité en droit des contrats* (Paris: Igdj, 2006) p. 109.

2. Cass. ass. plén., 6 oct. 2006, no 05-13.255, bull. ass. plén., no 9; d. 2006. 2825, obs. gallmeister, note viney.

قراردادهای معاصر به سمت راه‌حل‌هایی دانست که ضمن حفظ قرارداد، کارایی اقتصادی آن را نیز تضمین می‌کنند.^۱

یکی از اهداف بنیادین حقوق قراردادهای حفظ تعادل اقتصادی رابطه قراردادی و تأمین نوعی عدالت میان طرفین است. قرارداد در اصل بر مبنای توازن میان عوضین شکل می‌گیرد؛ به این معنا که هر یک از طرفین در برابر تعهدی که بر عهده می‌گیرد، انتظار دریافت ارزشی معادل را دارد. با این حال، اجرای ناقص تعهد می‌تواند این تعادل اولیه را برهم زند، زیرا متعهدله در چنین وضعیتی ارزشی کمتر از آنچه در زمان انعقاد قرارداد انتظار داشته دریافت می‌کند، در حالی که متعهد ممکن است همچنان از منافع کامل قرارداد بهره‌مند شود. نهاد کاهش قیمت در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه در چنین وضعیتی به‌عنوان ابزاری برای بازسازی تعادل اقتصادی قرارداد عمل می‌کند. این نهاد با اجازه دادن به تعدیل ثمن متناسب با کیفیت واقعی اجرای تعهد، امکان می‌دهد ارزش اقتصادی قرارداد به شکلی واقع‌بینانه بازتعریف شود.^۲ در نتیجه، ثمن پرداختی دیگر صرفاً بازتاب تعهد مورد انتظار اولیه نیست، بلکه با وضعیت واقعی اجرای تعهد هماهنگ می‌شود. بدین ترتیب، تعادل اقتصادی قرارداد هرچند در قالبی تعدیل‌شده دوباره برقرار می‌شود و آثار نامطلوب ناشی از اجرای ناقص تا حد زیادی جبران می‌گردد.^۳ افزون بر این، کاهش قیمت می‌تواند از منظر عدالت قراردادی نیز اهمیت قابل توجهی داشته باشد. هنگامی که متعهدله ناچار نباشد میان پذیرش اجرای معیوب بدون جبران مناسب یا فسخ کامل قرارداد یکی را انتخاب کند، احساس بی‌عدالتی ناشی از اجرای ناقص کاهش می‌یابد. این سازوکار به طرفین اجازه می‌دهد بدون گسستن کامل رابطه قراردادی، راه‌حلی متوازن و عملی برای حل اختلاف بیابند. از این منظر، ماده ۱۲۲۳ را می‌توان نه تنها یک ابزار فنی برای تنظیم آثار اجرای

1. Ibrahim Najjar, "La sanction de la promesse de contrat: ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016", recueil dalloz, (2016), p. 330.

2. Civ. 1re, 18 déc. 2024, no 24-14.750, d. actu. 7 janv. 2025, obs. c. hélaine.

3. Emmanuel Meynial, "de la sanction civile des obligations de faire ou de ne pas faire", revue pratique, (2019), p. 73.

ناقص تعهد، بلکه نهادی دانست که در خدمت تحقق عدالت قراردادی و تقویت اعتماد در روابط حقوقی و اقتصادی قرار دارد.^۱

۲-۴. چالش‌ها و نقدهای وارد بر ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه

یکی از مهم‌ترین چالش‌های عملی ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه به نحوه تعیین میزان کاهش قیمت در برابر اجرای ناقص تعهد مربوط می‌شود. قانون‌گذار در این ماده اصل تناسب میان میزان کاهش ثمن و درجه نقص در اجرای تعهد را پذیرفته، اما معیار دقیق و روش مشخصی برای محاسبه این تناسب ارائه نکرده است. در نتیجه در بسیاری از موارد، اختلاف اصلی میان طرفین نه بر سر اصل حق کاهش قیمت، بلکه درباره میزان آن شکل می‌گیرد. در ادبیات حقوقی و رویه قضایی، چند معیار برای تعیین میزان کاهش قیمت پیشنهاد شده است. نخست، مقایسه ارزش اقتصادی موضوع تعهد در وضعیت اجرای ناقص با ارزشی که در صورت اجرای کامل می‌داشت؛ در این روش، کاهش قیمت بر اساس تفاوت میان این دو ارزش تعیین می‌شود.^۲ معیار دوم، هزینه لازم برای رفع نقص و تکمیل اجرای تعهد است؛ به این معنا که میزان کاهش قیمت معادل یا نزدیک به هزینه‌ای در نظر گرفته می‌شود که برای اصلاح یا تکمیل اجرای تعهد لازم است. معیار سوم نیز به کاهش ارزش تجاری یا کارکردی موضوع قرارداد توجه دارد؛ به‌ویژه در مواردی که نقص موجود موجب کاهش کارایی یا مطلوبیت اقتصادی موضوع قرارداد برای متعهدله می‌شود. با وجود این تلاش‌ها برای ارائه معیارهای عملی، فقدان یک ضابطه صریح قانونی موجب شده است که تعیین میزان کاهش قیمت تا حد زیادی به ارزیابی دادگاه‌ها و کارشناسان اقتصادی وابسته باشد. این وابستگی اگرچه امکان انعطاف‌پذیری در تصمیم‌گیری قضایی را فراهم می‌کند، اما در عین حال می‌تواند تا حدودی از پیش‌بینی‌پذیری حقوقی این نهاد بکاهد و زمینه بروز اختلافات تفسیری در رویه قضایی را فراهم سازد. از این‌رو نقش رویه

1. François Pansier, Philippe Delebecque, *Droit des obligations: contrat et quasi-contrat*, 6e éd., (Paris: lexisnexus, 2018), p. 287.

2. David Houtcieff, *Droit des contrats* (Paris: larcier, 2018) p. 387.

قضایی و دکتربین در تبیین معیارهای عملی تناسب، در آینده حقوق قراردادهای فرانسه اهمیت فزاینده‌ای خواهد داشت.^۱

یکی از مباحث مهم و مورد اختلاف در تحلیل ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، ماهیت یک‌جانبه حق کاهش قیمت است. مطابق این ماده، متعهدله در صورتی که متعهد تعهد خود را به‌طور ناقص اجرا کند و پس از ارسال اخطار رسمی نیز وضعیت اصلاح نشود، می‌تواند با حفظ قرارداد، ثمن آن را به‌طور یک‌جانبه کاهش دهد و این تصمیم را به متعهد اعلام کند. این ویژگی، ماده ۱۲۲۳ را از بسیاری از ضمانت‌اجراهای سنتی حقوق قراردادهای متمایز می‌سازد، زیرا در اینجا متعهدله بدون نیاز به اخذ تصمیم قبلی از مرجع قضایی می‌تواند اقدام به تعدیل اقتصادی قرارداد کند. همین امر موجب شده است که در دکتربین فرانسه بحث‌های قابل توجهی درباره حدود و مشروعیت این اختیار یک‌جانبه شکل گیرد. بخشی از حقوقدانان نسبت به اعطای چنین اختیاری به متعهدله انتقاد کرده‌اند و آن را بالقوه ناسازگار با اصول کلاسیک حقوق قراردادهای می‌دانند.^۲ از نظر این گروه، تعیین میزان کاهش قیمت امری پیچیده و غالباً نیازمند ارزیابی دقیق فنی و اقتصادی است؛ از این‌رو سپردن آن به اراده یک‌جانبه متعهدله می‌تواند تعادل قراردادی را برهم زند و حتی زمینه سوءاستفاده را فراهم کند. افزون بر این، منتقدان معتقدند که چنین سازوکاری ممکن است امنیت حقوقی را نیز تا حدی تضعیف کند، زیرا متعهد ممکن است ناگهان با تصمیمی مواجه شود که میزان آن بدون نظارت اولیه قضایی تعیین شده است. بر همین اساس برخی نویسندگان پیشنهاد کرده‌اند که کاهش قیمت باید تحت نظارت مستقیم دادگاه یا دست‌کم با دخالت مرجع بی‌طرفی مانند کارشناس رسمی تعیین شود.

در مقابل، گروهی دیگر از نویسندگان از رویکرد قانون‌گذار در ماده ۱۲۲۳ دفاع کرده و آن را گامی در جهت افزایش کارایی و انعطاف‌پذیری حقوق قراردادهای می‌دانند.^۳ از

1. Fériel Zenati-castaing, Thierry revet, *cours de droit civil: contrats* (théorie générale – quasi-contrats) (Paris: puf, 2019) p. 245.

2. Yves-marie Laithier, *étude comparative des sanctions de l'inexécution du contrat* (Paris: lgdj, 2004) p. 98.

3. Com. 18 févr. 2018, no 87-12.844, bull. civ. iv, no 78; d. 2018. 57, note hannoun; d. 2019. 395, obs. ferrier; jcp 2019, ii, 21897, note béhar-touchais.

دیدگاه آنان، اعطای اختیار یک‌جانبه به متعهدله به معنای حذف نظارت قضایی نیست، بلکه تنها مرحله نخست واکنش به اجرای ناقص تعهد را تسهیل می‌کند. در واقع تصمیم متعهدله درباره کاهش قیمت ماهیتی موقتی و قابل اعتراض دارد و در صورت بروز اختلاف، متعهد می‌تواند موضوع را به دادگاه ارجاع دهد تا میزان واقعی و متناسب کاهش قیمت تعیین شود. بدین ترتیب، نظارت قضایی به صورت پسینی حفظ می‌شود و در عین حال، امکان حل سریع‌تر اختلافات و کاهش هزینه‌های دادرسی برای طرفین فراهم می‌گردد.^۱

اعطای یکی دیگر از چالش‌های مطرح در تحلیل ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، احتمال سوءاستفاده از حق کاهش قیمت توسط متعهدله است. اعطای اختیار تعدیل ثمن به صورت یک‌جانبه، هرچند با هدف افزایش کارایی و انعطاف‌پذیری در واکنش به اجرای ناقص تعهد پیش‌بینی شده است، اما در برخی موارد می‌تواند زمینه‌ساز استفاده نادرست از این حق شود. به‌ویژه ممکن است متعهدله با استناد به نقصی جزئی یا کم‌اهمیت در اجرای تعهد، اقدام به کاهش قابل توجه قیمت قرارداد کند و از این طریق تعادل اقتصادی قرارداد را به زیان متعهد برهم زند. چنین وضعیتی می‌تواند با فلسفه اصلی این نهاد که بر تعدیل منصفانه رابطه قراردادی استوار است، در تعارض قرار گیرد. در این میان، نقش رویه قضایی در کنترل و محدود کردن این خطر از اهمیت اساسی برخوردار است.^۲ دادگاه‌ها در صورت بروز اختلاف میان طرفین می‌توانند با بررسی دقیق شرایط قرارداد و میزان واقعی نقص در اجرای تعهد، تناسب میان اجرای ناقص و کاهش قیمت را ارزیابی کنند. در این چارچوب، قاضی قادر است با اتکا به نظر کارشناسان و تحلیل اقتصادی موضوع قرارداد، تعیین کند که آیا کاهش اعمال‌شده با درجه نقص موجود هماهنگ است یا خیر. در صورتی که دادگاه تشخیص دهد متعهدله از این حق به صورت نامتناسب یا غیرمنصفانه استفاده کرده است، می‌تواند میزان کاهش قیمت را اصلاح کرده یا حتی تصمیم یک‌جانبه وی را

1. Hafman Barbier, "Les grands mouvements du droit commun des contrats après l'ordonnance du 10 février 2016", rtd civ., (2016), p. 249.

2. D. 2020. 78, et les obs.; d. 2020. 353, obs. m. mekki; aj contrat 2020. 80, obs. m. latina; d. actu. 24 janv. 2020, obs. j.- d. pellier.

بی اعتبار اعلام کند. از این رو هرچند ماده ۱۲۲۳ امکان اقدام مستقیم متعهدله را در واکنش به اجرای ناقص فراهم کرده است، اما این اختیار مطلق و بدون نظارت نیست. اصول بنیادینی همچون حسن نیت در اجرای قراردادها و همچنین کنترل قضایی پسینی به عنوان سازوکارهای مهمی برای جلوگیری از سوءاستفاده از این حق عمل می کنند. بدین ترتیب، نظام حقوقی فرانسه تلاش کرده است میان کارایی عملی این نهاد و حفظ تعادل و عدالت قراردادی، توازن برقرار کند.^۱

با وجود مزایای قابل توجه ماده ۱۲۲۳ در افزایش انعطاف پذیری حقوق قراردادها و فراهم کردن راهکاری میانه میان فسخ و مطالبه خسارت، این نهاد همچنان با برخی چالش های تفسیری و عملی مواجه است. ابهام در تعیین معیار دقیق تناسب در کاهش قیمت، اختلاف نظر دکتین دربارۀ ماهیت یک جانبه این اختیار و احتمال سوءاستفاده از آن در برخی شرایط از جمله مهم ترین مباحثی هستند که در ادبیات حقوقی پیرامون این ماده مطرح شده اند. با این حال انتظار می رود که با توسعه تدریجی رویه قضایی و تحلیل های دکتینال، حدود و شرایط اعمال این نهاد به تدریج روشن تر شود و جایگاه آن به عنوان یکی از ابزارهای مهم تنظیم آثار اجرای ناقص تعهد در حقوق قراردادهای فرانسه تثبیت گردد.

۵. جایگاه نهاد کاهش قیمت در حقوق ایران

برخلاف حقوق فرانسه که پس از اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی، نهاد کاهش قیمت را به طور صریح در ماده ۱۲۲۳ پیش بینی کرده است، در حقوق ایران چنین نهادی به صورت مستقل و با عنوان خاص در قانون مدنی وجود ندارد. با این حال، بررسی قواعد فقهی و مقررات قانون مدنی ایران نشان می دهد که برخی نهادهای حقوقی موجود دارای کارکردی نزدیک به کاهش قیمت هستند و در مواردی می توانند نقش ابزاری برای تعدیل

1. Emmanuel Meynial, "De la sanction civile des obligations de faire ou de ne pas faire", revue pratique, (2019), p. 71.

آثار اقتصادی قرارداد در صورت اجرای ناقص تعهد ایفا کنند.^۱ در واقع هر چند قانون‌گذار ایرانی نهاد مستقلی معادل کاهش قیمت فرانسه پیش‌بینی نکرده است، اما در چارچوب برخی قواعد خاص، امکان تعدیل ثمن یا جبران عدم تعادل اقتصادی ناشی از نقص در مورد معامله وجود دارد. این قواعد غالباً ریشه در فقه امامیه دارند و به صورت پراکنده در قانون مدنی منعکس شده‌اند. از مهم‌ترین این نهادها می‌توان به ارش در خیار عیب، تخلف از وصف و تبعض صفقه اشاره کرد که هر یک در شرایط خاصی امکان کاهش ثمن یا تعدیل تعهد مالی را فراهم می‌کنند.^۲ با این حال باید توجه داشت که این نهادها از نظر ساختار حقوقی، شرایط اعمال و دامنه شمول با نهاد کاهش قیمت در حقوق فرانسه تفاوت‌های قابل توجهی دارند. در حالی که ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه یک قاعده عام در حقوق قراردادهای محسوب می‌شود که در صورت اجرای ناقص تعهد قابل اعمال است، نهادهای مشابه در حقوق ایران غالباً محدود به قرارداد بیع یا شرایط خاصی از معامله هستند و به صورت پراکنده در قالب اختیارات یا قواعد ویژه تنظیم شده‌اند. از این رو تحلیل جایگاه این نهادها در حقوق ایران نه تنها امکان مقایسه تطبیقی با نظام حقوقی فرانسه را فراهم می‌کند، بلکه می‌تواند نشان دهد که تا چه اندازه حقوق ایران ظرفیت پذیرش یا توسعه نهادی مشابه کاهش قیمت به عنوان یک ضمانت اجرای عام قراردادی را داراست. در ادامه، مهم‌ترین نهادهای قابل مقایسه در حقوق ایران مورد بررسی قرار می‌گیرند.^۳

۱-۵. ارش در خیار عیب

تحلیل جایگاه ارش به عنوان یکی از سستی‌ترین و ریشه‌دارترین واکنش‌ها به نقض عهد ناشی از تحویل مبیع معیوب، نقطه آغاز اساسی در سنجش ظرفیت‌های حقوق ایران برای

۱. صفر بیگزاده و علیرضا باریکلو، «اختیار تقلیل ثمن (مطالعه تطبیقی در کنوانسیون بیع بین‌المللی، فقه امامیه و حقوق ایران)»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۳، (۱۳۹۰)، ص ۶۷.

۲. محدثه صفرخانی؛ سید مهدی صالحی و رضا نیکخواه سرنقی، «بررسی تطبیقی خیار تدلیس با خیار عیب و خیار تخلف از وصف»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، دوره ۱۶، شماره ۳۵، (۱۴۰۳)، ص ۴۵.

۳. علی باقری، سعید ابراهیمی و مجید خلیلی، «بازجستی در ماهیت خیار شرکت و خیار تبعض صفقه»، مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، دوره ۲۳، شماره ۲، (۱۳۹۴)، ص ۸۰.

همگامی با الگوهای مدرن تقلیل قیمت است.^۱ در فقه امامیه و به تبع آن قانون مدنی ایران (به ویژه مفاد مواد ۴۲۲ به بعد)، ارش به عنوان گزینه‌ای موازی با فسخ (رد مبیع) در اختیار خریدار قرار گرفته است تا در صورت مواجهه با نقص وصف سلامت مبیع، بدون انحلال رابطه قراردادی، به بازسازی تعادل معاوضی از دست رفته بپردازد. از منظر مبانی فقهی، در تحلیل ماهیت ارش میان فقیهان نامداری همچون شیخ مرتضی انصاری در کتاب المکاسب و شیخ محمدحسن نجفی در جواهر الکلام اختلاف نظر بنیادین وجود دارد؛^۲ گروهی ارش را نوعی غرامت قراردادی ناشی از ضمان معاوضی تلقی می‌کنند که برای جبران کسر وصف سلامت پرداخت می‌شود و گروهی دیگر آن را استرداد بخشی از ثمن مسمی به نسبت ارزش واقعی مبیع می‌دانند. این تفاوت تحلیل ماهوی، مستقیماً بر کارکرد این نهاد در نظریه عمومی قراردادها اثرگذار است، چرا که اگر ارش را استرداد بخشی از ثمن بدانیم، ماهیتی همسو با کاهش قیمت در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه می‌یابد، در حالی که تعبیر آن به غرامت، آن را به قلمرو مسئولیت مدنی و جبران خسارت نزدیک‌تر می‌سازد و استقلال ساختاری آن را مخدوش می‌نماید. از سوی دیگر، بررسی سازوکار محاسبه ارش در فقه امامیه و ماده ۴۲۷ قانون مدنی ایران نشان‌دهنده یک فرمول ریاضی نسبی و پیچیده است که با منطق اقتصادی حاکم بر نهاد کاهش قیمت در حقوق مدرن فرانسه تفاوت‌های اساسی دارد. در حقوق ایران، میزان ارش از طریق مقایسه قیمت مبیع در حالت سلامت و عیب بر اساس ارزیابی کارشناسان تعیین می‌گردد و نسبت تفاوت میان این دو ارزش، بر ثمن قرارداد اعمال می‌شود تا مبلغ نهایی ارش به دست آید. این فرمول ثابت فقهی، هرچند از حیث ریاضی دقیق به نظر می‌رسد، اما فاقد انعطاف‌پذیری اقتصادی لازم در مواجهه با نوسانات پویای بازار است، زیرا ارزش مبیع را صرفاً در زمان انعقاد عقد ملاک قرار می‌دهد و به هزینه‌های ثانویه خریدار از جمله هزینه تعمیر مبیع یا کاهش بهره‌وری آن توجهی ندارد. در مقابل، ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه پس از اصلاحات سال

۱. مرتضی انصاری، مکاسب، جلد سوم (قم: دارالحکمه، ۱۴۲۶) ص ۲۸۷.

۲. علی باقری، سعید ابراهیمی و مجید خلیلی، «بازجستی در ماهیت خیار شرکت و خیار تبعض صفقه»، مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، دوره ۲۳، شماره ۲، (۱۳۹۴)، ص ۸۰.

۲۰۱۶، با عبور از رویکردهای سنتی و قالبی، مبنای محاسبه کاهش قیمت را بر اساس میزان عدم اجرای تعهد و با رویکردی کاملاً منعطف و متناسب با شرایط بازار قرار داده است که دست دادرس یا طرفین را در ارزیابی منصفانه نقص کارکردی باز می‌گذارد.^۱

تفاوت کلیدی دیگر میان این دو نهاد، به قلمرو شمول و گستره اجرایی آن‌ها در ساختار نظریه عمومی قراردادها مربوط می‌شود که پاشنه آشیل حقوق ایران در مقایسه با اصلاحات ۲۰۱۶ فرانسه به شمار می‌رود. ارش در حقوق ایران، نهادی است که اصالتاً به عقد بیع و فرض وجود عیب مادی در کالا اختصاص یافته و تسری آن به سایر عقود معاوضی یا تسری به موارد اجرای ناقص تعهد (مانند نقص در کمیت، تاخیر در اجرا یا عیوب خدمات) همواره با مخالفت‌های شدید دکتین حقوقی و عدم تمایل رویه قضایی مواجه بوده است. این در حالی است که ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه اساساً به عنوان یک ضمانت اجرای عام، مطلق و فرابخشی در نظریه عمومی قراردادها تدوین شده است که در تمامی روابط تعهدی اعم از انتقال مالکیت کالا، ارائه خدمات، پیمانکاری و عقود مستمر، در صورت بروز هرگونه انحراف از مفاد قرارداد و اجرای ناقص، بدون نیاز به اثبات عیب مادی به معنای سنتی آن، قابلیت استناد و اعمال دارد.^۲

علاوه بر این، شیوه اعمال و نظارت قضایی بر این دو ابزار حقوقی، تضاد آشکاری را میان کارآمدی اجرایی نظام حقوقی فرانسه و تشریفات سنتی حقوق ایران نمایان می‌سازد. در حقوق فرانسه پس از اصلاحات، متعهدله حق دارد در صورت مواجهه با اجرای ناقص، پس از ابلاغ اخطار رسمی به متعهد، به صورت یک‌جانبه قیمت قرارداد را کاهش دهد و سهم خود را از ثمن متناسب با نقص موجود کسر کند که این امر پویایی تجاری را به شدت افزایش داده و از هزینه‌های غیرضروری دادرسی می‌کاهد؛ نظارت دادگاه در این سیستم صرفاً پسینی و در صورت اعتراض متعهد به میزان تقلیل قیمت خواهد بود. در مقابل،

۱. مسعودرضا رنجبر صحرایی، «ارش (حق تقلیل ثمن) و ارتباط آن با جبران خسارت»، تحقیقات حقوقی، دوره ۱۲، شماره ۱، (۱۳۸۸)، ص ۴۳۱.

۲. ربیعا اسکینی و علیرضا جعفریان، «بررسی ارش در حقوق ایران و فقه امامیه و تفاوت آن با تقلیل ثمن در کنوانسیون بیع بین‌الملل»، پژوهش‌نامه حقوق اسلامی، دوره ۱۱، شماره ۱، (۱۳۸۹)، ص ۶۷.

نظام حقوقی ایران به دلیل احتراز شدید فقهی از پذیرش اختیارات یک‌جانبه برای طرفین عقد، اعمال ارش را منوط به توافق طرفین یا اقامه دعوا در مراجع قضایی و جلب نظر کارشناس رسمی دادگستری می‌داند که فرآیندی طولانی، هزینه‌بر و توأم با بروکراسی قضایی شدید است. این نقیصه ساختاری سبب شده که خریداران در حقوق ایران عموماً از مطالبه ارش در محاکم صرف‌نظر کرده و به سمت فسخ قرارداد یا تحمل زیان سوق داده شوند، امری که برخلاف اصل پایداری قراردادها و کارایی اقتصادی معامله است. در نهایت، از حیث تحلیل آرای قضایی و واقعیات عملی دادگاه‌های ایران، روبه قضایی تمایل بسیار محدودی به پذیرش ارش در مواردی غیر از عیوب فاحش و سنتی کالا نشان می‌دهد و قضات محاکم مدنی غالباً در تفسیر مواد قانونی مربوط به ارش، رویکردی مضیق اتخاذ می‌کنند. تحلیل پرونده‌های مرتبط با خیار عیب و مطالبه ارش در محاکم تجاری نشان می‌دهد که تشتت آرا در تعیین مفهوم عیب و نیز تفاوت فاحش میان نظرات کارشناسان رسمی در خصوص قیمت مبیع در حال سلامت و عیب، عملاً کارآمدی این نهاد را به عنوان یک ابزار جبرانی عادلانه مخدوش ساخته است. این چالش‌های ساختاری و اجرایی در حقوق ایران، ضرورت بازخوانی انتقادی مبانی فقهی و حرکت به سمت تدوین یک قاعده عام برای تقلیل قیمت، مشابه با الگوی ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه را دوچندان می‌سازد تا از این طریق علاوه بر حفظ رابطه قراردادی در فرضی که انحلال آن به ضرر طرفین است؛ سازوکاری کارآمد، منعطف و فرابخشی برای بازگرداندن تعادل اقتصادی از دست رفته قراردادها فراهم شود.

۲-۵. تخلف از وصف

در تحلیل فقهی نهاد تخلف از وصف و مقایسه آن با ضمانت اجرای کاهش ثمن، نخستین پرسش بنیادین به ماهیت حقوقی وصف در فقه امامیه بازمی‌گردد. فقهای امامیه با تکیه بر آرای شیخ انصاری در کتاب المکاسب، وصف را به عنوان شرط صفت در ضمن عقد تعریف کرده‌اند که فقدان آن لزوماً به معنای فقدان ذات مبیع نیست، بلکه تنها مطلوبیت آن را تحت الشعاع قرار می‌دهد. در نظام فعلی حقوق ایران، قانونگذار با استناد به خیار تخلف از وصف (مواد ۴۱۰ تا ۴۱۲ قانون مدنی)، تنها حق فسخ را برای مشتری پیش‌بینی

کرده و برخلاف خيار عيب، مکانیزمی برای ابقای عقد با تقلیل ثمن (به مثابه نهاد ارش) در نظر نگرفته است.^۱ این بن بست در فسخ یا قبول بیع با ثمن کامل از منظر عدالت معاوضی (تعديل عوضین) محل تأمل است؛ چرا که در صورت حذف گزینه کاهش ثمن، متعاقدين در شرایطی که مبيع فاقد وصف است اما برای خریدار همچنان انتفاعی دارد، مجبور به انتخاب میان انحلال عقد (که مباین با اصل لزوم و حفظ قرارداد است) یا تحمل زیان اقتصادی (که مغایر با قاعده لاضرر است) می شوند. از منظر فقهی می توان استدلال کرد که تخلف از وصف، اگر به معنای کاهش ارزش اقتصادی مبيع باشد، نوعی نقص در مبيع محسوب می شود که می تواند با رویکردی پویا، تحت قاعده نفی ضرر و لزوم حفظ توازن معاوضی بازتعریف گردد. امام خمینی (ره) در مباحث مربوط به بیع، بر حفظ تعادل میان عوضین تأکید ویژه دارند و هرگونه برهم خوردن این تعادل را که ناشی از عدم تطبیق عین با وصف مورد توافق باشد، نیازمند جبران می دانند. اگرچه در متون فقهی سنتی، ارش اختصاص به خيار عيب یافته است، اما می توان با تکیه بر ملاک (علت حکم) که همان جبران تفاوت ارزش است، این حکم را به تخلف از وصف نیز تعمیم داد. در واقع اگر وصف مفقود شده، عنصری باشد که مستقیماً بر ارزش بازار مبيع اثر می گذارد، ادعای اینکه تنها راهکار مشروع، فسخ عقد است، با مبانی عقلایی (سیره عقلا) که همواره به دنبال حفظ روابط قراردادی و در عین حال جبران خسارت هستند، در تعارض است.^۲

تطبیق این چالش با ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، خلأ نظری موجود را برجسته تر می کند. در نظام حقوقی فرانسه، رویکرد نوین بر این اصل استوار است که کاهش ثمن نه تنها یک ابزار تلافی جویانه، بلکه یک ابزار تطبیقی برای حفظ قرارداد است که در آن، متعهدله می تواند بدون نیاز به فسخ، تعادل اقتصادی را بازگرداند. در حقوق ایران، اگرچه فقه امامیه ارش را در خيار عيب پذیرفته است، اما در خيار تخلف از وصف، به دلیل فقدان نص صریح و تأکید بر تخییر میان فسخ و قبول در متون کلاسیک فقهی، راه بر این انعطاف

۱. ناصر کاتوزیان، قواعد عمومی قراردادها، ج ۵ (تهران: سهامی انتشار، ۱۳۹۴) ص ۳۹۸.

۲. سید محمد رضوی و سید علی رضوی، «دوگانگی یا وحدت خيار رؤیت و تخلف از وصف با تأکید بر دیدگاه امام خمینی»، مصباح الفقاهه، دوره ۳، شماره ۲، (۱۳۹۸)، ص ۲۱.

بسته شده است. با این حال، تحلیل‌های مدرن فقهی پیشنهاد می‌دهند که خیار تبعض صفقه (در صورت تبعض ناشی از وصف) یا تمسک به اصول کلی جبران زیان بلاجهت، می‌تواند بستری برای پذیرش کاهش ثمن در تخلف از وصف باشد. در واقع این رویکرد، احیای عدالت معاوضی است؛ به نحوی که مشتری بتواند بدون انحلال قرارداد که خود می‌تواند منشأ ضررهای ثانویه (مانند هزینه یافتن میع جایگزین) باشد، با استفاده از حق کاهش ثمن، ارزش پرداختی خود را با ارزش واقعی میع تحویل گرفته، تراز کند. نهایتاً عبور از نگاه سنتی فسخ‌محور در تخلف از وصف، نیازمند بازخوانی قضایی است که در آن وصف اساسی میع، هم‌تراز با سلامت میع قرار گیرد.^۱ در صورتی که رویه قضایی ایران بتواند با تأسی از مدل‌های تطبیقی (همانند کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا یا ماده ۱۲۲۳ فرانسه) و با پشتوانه مبانی فقهی عدم ضرر و تعدیل عقود، اجازه دهد که در موارد تخلف از وصف، کاهش ثمن به عنوان جایگزینی برای فسخ عمل کند، می‌توان امیدوار بود که بخش قابل توجهی از دعاوی فسخ که به دلیل جزئیات وصف میع مطرح می‌شوند، به سمت حل و فصل تقلیل ثمن هدایت گردند. این نه تنها بار دادگاه‌ها را در رسیدگی به پرونده‌های فسخ و دعاوی پس از آن (مانند استرداد ثمن و خسارات) کاهش می‌دهد، بلکه کارآمدی نهاد عقد را در تحقق اهداف اقتصادی طرفین، به شکلی بهینه تضمین می‌کند. در نتیجه، پذیرش قاعده عام کاهش ثمن در تخلف از وصف، نه یک بدعت بلکه تطور منطقی اصول فقهی در پاسخ به نیازهای پیچیده روابط تجاری معاصر است.

۳-۵. تبعض صفقه

نهاد تبعض صفقه نیز در برخی موارد می‌تواند با منطق کاهش قیمت ارتباط پیدا کند. مطابق ماده ۴۴۱ قانون مدنی، هرگاه معامله نسبت به بخشی از مورد معامله باطل باشد، طرفی که از این وضعیت متضرر شده است می‌تواند معامله را فسخ کند یا آن را نسبت به قسمت صحیح حفظ نماید و در این صورت، ثمن به نسبت بخش باطل معامله تقلیل می‌یابد. هدف

۱. محدثه صفرخانی، سید مهدی صالحی و رضا نیکخواه سرنقی، «بررسی تطبیقی خیار تدلیس با خیار عیب و خیار تخلف از وصف»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، دوره ۱۶، شماره ۳۵، (۱۴۰۳)، ص ۴۳.

این قاعده جلوگیری از تحمیل زیان به متعامل در وضعیتی است که بخشی از قرارداد قابلیت اجرا ندارد و در عین حال، امکان حفظ بخش صحیح معامله همچنان وجود دارد.^۱ در چنین فرضی، قرارداد به طور کامل از بین نمی رود بلکه تنها دامنه آن محدود شده و تعادل اقتصادی آن از طریق تعدیل متناسب ثمن بازسازی می شود. به بیان دیگر، قانون گذار با پیش بینی امکان تقلیل قیمت، راه حلی ارائه داده است که به جای انحلال کامل قرارداد، اجازه می دهد بخش معتبر معامله باقی بماند و ثمن نیز متناسب با آن اصلاح گردد.^۲ از این منظر، تبعض صفقه را می توان نمونه ای از سازوکارهای حفظ قرارداد همراه با تعدیل اقتصادی آن در حقوق ایران دانست. با وجود این شباهت کارکردی، باید توجه داشت که قلمرو تبعض صفقه به وضعیتی خاص یعنی بطلان جزئی مورد معامله محدود است و نمی توان آن را به همه موارد اجرای ناقص تعهد تعمیم داد. در مقابل در حقوق فرانسه نهاد کاهش قیمت که در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی پیش بینی شده، دامنه ای گسترده تر دارد و در هر موردی که تعهد به طور ناقص اجرا شود قابل اعمال است. بنابراین اگرچه تبعض صفقه از حیث نتیجه یعنی تقلیل متناسب ثمن برای حفظ قرارداد با نهاد کاهش قیمت شباهت دارد، اما از نظر ساختار و قلمرو کاربرد، نهادی محدودتر و موردی به شمار می آید و نمی تواند جایگزین کامل سازوکار نظام مند کاهش قیمت در حقوق فرانسه باشد.^۳

در نهایت، مقایسه حقوق ایران با حقوق فرانسه نشان می دهد که هرچند در حقوق ایران نهادی مستقل و عام با عنوان کاهش قیمت پیش بینی نشده است، اما برخی قواعد موجود می توانند به طور پراکنده کارکردی نزدیک به آن ایفا کنند. نهادهایی مانند ارش در خیار عیب، تخلف از وصف و تبعض صفقه هر یک در شرایط خاصی امکان اصلاح عدم تعادل اقتصادی قرارداد را بدون انحلال کامل آن فراهم می کنند. با این حال، این سازوکارها دارای قلمرو محدود و شرایط خاصی هستند و در قالب یک نظام منسجم و عام برای

۱. صفر بیگ زاده و علیرضا باریکلو، «اختیار تقلیل ثمن (مطالعه تطبیقی در کنوانسیون بیع بین المللی، فقه امامیه و حقوق ایران)»، پژوهش های حقوق تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۳، (۱۳۹۰)، ص ۶۳.

۲. سعید منصوری، «بررسی ماهیت ارش عیب»، تحقیقات حقوقی، دوره ۲۴، شماره ۹۵، (۱۴۰۰)، ص ۳۳۲.

۳. علی باقری، سعید ابراهیمی و مجید خلیلی، «بازجستی در ماهیت خیار شرکت و خیار تبعض صفقه»، مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، دوره ۲۳، شماره ۲، (۱۳۹۴)، ص ۷۸.

مواجهه با اجرای ناقص تعهد طراحی نشده‌اند. در مقابل، حقوق فرانسه پس از اصلاحات سال ۲۰۱۶ با پیش‌بینی ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی، نهادی عام و انعطاف‌پذیر برای کاهش قیمت ایجاد کرده است. این نهاد به متعهدله اجازه می‌دهد در صورت اجرای ناقص تعهد، با رعایت شرایط مقرر، قیمت قرارداد را متناسب با میزان نقص کاهش دهد و از این طریق تعادل اقتصادی قرارداد را بازسازی کند. ویژگی مهم این سازوکار آن است که قلمرو آن محدود به نوع خاصی از قرارداد یا وضعیت ویژه‌ای مانند عیب مبیع نیست، بلکه در تمام قراردادهای معاوضی و در هر مورد اجرای ناقص تعهد قابل اعمال است. همین گستره کاربرد و ساختار نظام‌مند، آن را به یکی از مهم‌ترین ابزارهای مدرن ضمانت اجرای عدم اجرای قرارداد در حقوق فرانسه تبدیل کرده است. بر این اساس، تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که تفاوت اصلی میان دو نظام حقوقی نه در اصل ایده تعدیل قیمت، بلکه در میزان تصریح قانونی، گستره کاربرد و انسجام نهادی آن است. در حالی که حقوق ایران این کارکرد را از طریق قواعد پراکنده و عمدتاً در چارچوب عقد بیع تحقق می‌بخشد، حقوق فرانسه با تدوین قاعده‌ای عام، امکان اعمال آن را در سطح گسترده‌تری فراهم کرده است. از این رو تجربه حقوق فرانسه می‌تواند برای حقوق ایران الهام‌بخش باشد؛ زیرا پذیرش صریح نهادی مشابه کاهش قیمت می‌تواند به افزایش کارایی اقتصادی قراردادهای، تقویت اصل حفظ قرارداد و ارتقای عدالت قراردادی در روابط معاملاتی کمک کند.^۱

نتیجه‌گیری

نهاد کاهش قیمت در ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه را باید نقطه عطفی در تحول حقوق قراردادهای دانست؛ زیرا این ماده برای نخستین بار سازوکاری عام، مستقل و قابل اعمال در تمام قراردادهای معاوضی برای مواجهه با اجرای ناقص ارائه می‌کند. قانون‌گذار فرانسه با صراحت بخشیدن به این نهاد، میان سنت‌های کلاسیک حقوقی و نیازهای معاصر بازار پیوند برقرار کرده و خلأیی را که پیش‌تر با برداشت‌های پراکنده و رویه‌های متفاوت پر

۱. مسعودرضا رنجبر صحرائی، «ارش (حق تقلیل ثمن) و ارتباط آن با جبران خسارت»، تحقیقات حقوقی، دوره ۱۲، شماره ۱، (۱۳۸۸)، ص ۴۴۱.

می‌شد، به‌طور نظام‌مند برطرف کرده است. این صراحت تقنینی، ثبات و پیش‌بینی‌پذیری بیشتری به روابط قراردادی می‌بخشد و جایگاه کاهش قیمت را به‌عنوان یک ابزار مستقل در کنار فسخ و خسارت تثبیت می‌کند. از منظر نظری، ماده ۱۲۲۳ مبتنی بر این تحلیل است که اجرای ناقص لزوماً نباید منجر به فروپاشی قرارداد شود. در بسیاری از موارد، بخش اصلی منافع طرفین همچنان قابل تحقق است و مشکل صرفاً در عدم انطباق کیفیت یا کمیت اجرا با آن چیزی است که طرفین انتظار داشته‌اند. بنابراین، منطق این نهاد متکی بر ایده توازن معاوضی است: زمانی که اجرای ناقص ارزش اقتصادی قرارداد را مختل می‌کند، به‌جای انحلال کامل رابطه، می‌توان با تعدیل ثمن، این عدم توازن را جبران کرد. چنین رویکردی با اصولی مانند حفظ قرارداد، حسن نیت در اجرا و تناسب تعهدات هماهنگ است و از نگاه عدالت قراردادی نیز سازوکاری متعادل‌تر نسبت به فسخ یا مطالبه خسارت به شمار می‌آید. سرانجام، ماده ۱۲۲۳ را باید واکنشی به فشارهای ناشی از تحول در حقوق تطبیقی دانست. قانون‌گذار فرانسه با الهام از اسناد اروپایی همچون اصول حقوق قراردادهای اروپایی و اصول یونیدروا و همچنین با اتکا به میراث تاریخی در حقوق روم، کوشیده است نهادی ارائه کند که هم با کهن‌ترین ریشه‌های سنت حقوقی فرانسه پیوند دارد و هم با ایده‌های نوین حقوق خصوصی اروپایی سازگار است. بدین ترتیب، کاهش قیمت نه تنها کارکردی عملی در حل اختلافات ناشی از اجرای ناقص دارد، بلکه بیانگر دور شدن حقوق فرانسه از رویکرد سنتی دوگانه فسخ - خسارت و حرکت به‌سوی مدلی کارآمدتر، انعطاف‌پذیرتر و هماهنگ‌تر با منطق اقتصادی روابط قراردادی است.

با وجود انسجام مفهومی ماده ۱۲۲۳ قانون مدنی فرانسه، بررسی دقیق آن نشان می‌دهد که اعمال نهاد کاهش قیمت منوط به تحقق مجموعه‌ای از شرایط حقوقی است که نقش مهمی در تنظیم و کنترل استفاده از این ضمانت اجرا دارند. نخستین شرط، تحقق اجرای ناقص تعهد است؛ مفهومی که میان عدم اجرای کامل و اجرای صحیح قرار می‌گیرد و ناظر به وضعیتی است که متعهد تعهد خود را انجام داده اما اجرای او با کیفیت، کمیت یا ویژگی‌های مورد توافق منطبق نیست. در چنین وضعیتی، طلبکار با پذیرش اجرای ناقص، می‌تواند به جای رد کامل اجرا یا درخواست فسخ قرارداد، از حق کاهش قیمت استفاده

کند. این سازوکار نشان می‌دهد که قانون‌گذار فرانسه تلاش کرده است میان ضرورت حمایت از طلبکار و حفظ ثبات روابط قراردادی توازن برقرار کند. شرط مهم دیگر، لزوم اخطار رسمی پیش از اعمال کاهش قیمت است. این اخطار کارکردی اساسی در نظام ماده ۱۲۲۳ دارد؛ زیرا به متعهد فرصت می‌دهد تا تعهد خود را اصلاح یا تکمیل کند و از این طریق از اعمال یک‌جانبه کاهش قیمت جلوگیری شود. در واقع این مرحله نوعی تضمین برای رعایت اصل حسن نیت در اجرای قراردادها محسوب می‌شود و مانع از آن می‌گردد که طلبکار بدون فراهم آوردن امکان جبران، مستقیماً به تعدیل ثمن متوسل شود. علاوه بر این، قانون‌گذار امکان نظارت قضایی پسینی را نیز پیش‌بینی کرده است؛ به این معنا که متعهد می‌تواند در صورت اعتراض، موضوع را به دادگاه ارجاع دهد تا تناسب کاهش قیمت و شرایط اجرای ناقص مورد بررسی قرار گیرد. در نهایت، شرط تناسب میان میزان کاهش قیمت و ارزش واقعی اجرای ناقص، یکی از ارکان اساسی این نهاد محسوب می‌شود. هدف از کاهش قیمت، جبران افت ارزش اقتصادی اجرا است، نه تحمیل مجازات یا ایجاد عدم تعادل جدید در قرارداد. از این‌رو تعیین میزان کاهش باید بر مبنای معیارهای عینی از جمله تفاوت میان ارزش اجرای مورد انتظار و ارزش اجرای واقعی یا هزینه لازم برای رفع نقص صورت گیرد. چنین رویکردی نشان می‌دهد که کاهش قیمت در حقوق فرانسه بیش از آنکه یک واکنش تنبیهی باشد، ابزاری برای بازگرداندن تعادل اقتصادی قرارداد است و در همین چارچوب با سایر ضمانت‌اتجاهی قراردادی مانند مطالبه خسارت نیز قابلیت جمع شدن دارد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mostafa Harati

<https://orcid.org/0000-0001-6954-8443>

منابع

کتاب‌ها

- عباسی زنجانی، محمدمسعود، شرحی بر مکاسب، ج ۵ (قم: انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۷).
- انصاری، مرتضی، مکاسب، جلد سوم (قم: دارالحکمه، ۱۴۲۶).
- کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، ج ۵ (تهران: سهامی انتشار، ۱۳۹۴).

مقاله‌ها

- باقری، علی؛ ابراهیمی، سعید و خلیلی، مجید، «بازجستی در ماهیت خیار شرکت و خیار تبعض صفقه»، مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، دوره ۲۳، شماره ۲، (۱۳۹۴).
- بیگزاده، صفر و باریکلو، علیرضا، «اختیار تقلیل ثمن (مطالعه تطبیقی در کنوانسیون بیع بین‌المللی، فقه امامیه و حقوق ایران)»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۳، (۱۳۹۰).
- صفرخانی، محدثه؛ صالحی، سید مهدی و نیکخواه سرنقی، رضا، «بررسی تطبیقی خیار تدلیس با خیار عیب و خیار تخلف از وصف»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، دوره ۱۶، شماره ۳۵، (۱۴۰۳).
- بهروزی زاد، حمیدرضا و الماسی، نجادعلی، «بررسی فقهی و حقوقی اختیار صاحب خیار عیب در فسخ و مطالبه ارش در مذاهب اسلامی»، مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، دوره ۱۰، شماره ۱۹، (۱۳۹۸).
- رنجبر صحرایی، مسعودرضا، «ارش (حق تقلیل ثمن) و ارتباط آن با جبران خسارت»، تحقیقات حقوقی، دوره ۱۲، شماره ۱، (۱۳۸۸).
- منصوری، سعید، «بررسی ماهیت ارش عیب»، تحقیقات حقوقی، دوره ۲۴، شماره ۹۵، (۱۴۰۰).
- قریشی، سیده کوثر، ابهری، حمید، محمدی، سام، «مقایسه قاعده تقلیل ثمن در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا با نهاد ارش و تق سبط ثمن در حقوق ایران»، فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره ۷، شماره ۱، (۱۴۰۴).

- اسکینی، ربیعا و جعفریان، علیرضا، «بررسی ارش در حقوق ایران و فقه امامیه و تفاوت آن با تقلیل ثمن در کنوانسیون بیع بین الملل»، پژوهش نامه حقوق اسلامی، دوره ۱۱، شماره ۱، (۱۳۸۹).
- رضوی، سید محمد و رضوی، سید علی، «دوگانگی یا وحدت خیار رؤیت و تخلف از وصف با تاکید بر دیدگاه امام خمینی»، مصباح الفقاهه، دوره ۳، شماره ۲، (۱۳۹۸).

References

Ferench

Books

- Bénabent, Alain, *Droit des obligations*, 19e éd, (Paris: lgdj, 2019).
- Buffelan-lanore, Yves, Larribau-terneyre, Virginie, *Droit civil, les obligations*, 15e éd., (Paris: dalloz, 2017)
- Cabrillac, Rémy, *Droit des obligations*, 11e éd, (Paris: dalloz, 2020)
- Grimonprez, Benoît, *De l'exigibilité en droit des contrats* (Paris: lgdj, 2006).
- Houtcieff, David, *Droit des contrats* (Paris: larcier, 2018).
- Haithier, Yves-marie, *étude comparative des sanctions de l'inexécution du contrat* (Paris: lgdj, 2004).
- Pansier, François & Delebecque, Philippe, *Droit des obligations: contrat et quasi-contrat*, 6e éd, (Paris: lexisnexus, 2018).
- Zenati-castaing, Fériel & Revet, Thierry, *cours de droit civil: contrats (théorie générale – quasi-contrats)* (Paris: puf, 2019).

Articles

- Genicon, Thomas, “Le régime des clauses limitatives de responsabilité: état des lieux et perspectives”, revue des contrats, (2018).
- Aynes, Laurent, “Le juge et le contrat: nouveaux rôles?”, revue des contrats, (2016).
- Barbier, Hafman, “Les grands mouvements du droit commun des contrats après l'ordonnance du 10 février 2016”, revue trimestrielle de droit civil, (2016).
- Mazeaud, Denis, “Quelques mots sur la réforme de la réforme du droit des contrats”, recueil dalloz, (2018).
- Mekki, Mustapha, “Les remèdes à l'inexécution dans le projet d'ordonnance portant réforme du droit des obligations”, gazette du palais, (2015).
- Meynial, Emmanuel, “De la sanction civile des obligations de faire ou de ne pas faire”, revue pratique, (2019).
- Najjar, Ibrahim, “La sanction de la promesse de contrat: ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016”, recueil dalloz (2016).
- Rochfeld, Véronique, “Observations sur les propositions relatives à l'exécution et l'inexécution du contrat: la subjectivisation du droit de l'exécution”, revue des contrats, (2017).
- Savaux, Eric., “La fin de la responsabilité contractuelle?”, revue trimestrielle de droit civil, (1999).

Jurisprudences

- Cour de cassation, civile, Chambre civile 3, 22 mai 2013, 12-16.217, Inédit.
- Cour de Cassation, Chambre civile 3, du 6 mai 1980, 78-16.390, Publié au bulletin.
- Com. 8 mai 1979, no 77-15.294, Bull. civ. IV, no. 148.
- Cass. ass. plén., 6 oct. 2006, no 05-13.255 , Bull. Ass. plén., no 9 ; D. 2006. 2825, obs. Gallmeister, note Viney.
- Cass. ass. plén., 6 oct. 2013, no 05-13.255 , Bull. Ass. plén., no 9 ; D. 2013. 2825, obs. Gallmeister, note Viney.
- Com. 18 févr. 2018, no 87-12.844, Bull. civ. IV, no 78; D. 2018. 57, note Hannoun; D. 2019. 395, obs. Ferrier; JCP 2019, II, 21897, note Béhar-Touchais.
- Cour de cassation, Assemblée plénière, 13 janvier 2020, 17-19.963, Publié au bulletin.
- D. 2020. 78, et les obs. ; D. 2020. 353, obs. M. Mekki ; AJ contrat 2020. 80, obs. M. Latina; D. actu. 24 janv. 2020, obs. J.- D. Pellier.
- Civ. 1re, 18 déc. 2024, no 24-14.750, D. actu. 7 janv. 2025, obs. C. Hélaine.

In Persian

Books

- Ansari, Morteza, *Makasib*, Vol. 3 (Qom: Dar al-Hikmah, 1426). [In Persian]

- Bassi Zanjani, Mohammad Masoud, *Commentary on Makasib*, Vol. 5 (Qom: Dar al-Elam Publications, 2018). [In Persian]
- Katouzian, Naser, *General Rules of Contracts*, Vol. 5 (Tehran: Sahami Publications, 2015). [In Persian]

Articles

- Bagheri, Ali; Ebrahimi, Saeed & Khalili, Majid, “A Re-examination of the Nature of the Company Option and the Option to Separate the Deal”, *Studies in Islamic Jurisprudence and Fundamentals of Law*, Volume 23, Issue 2, (2015). [In Persian]
- Behrouzi Zad, Hamid Reza & Almasi, Nejadali, “A Jurisprudential and Legal Study of the Option Holder’s Right to Terminate and Claim for Damages in Islamic Schools”, *Contemporary Comparative Law Studies*, Volume 10, Issue 19, (2019). [In Persian]
- Beigzadeh, Safar & Bariklo, Alireza, “The Option to Reduce the Price (A Comparative Study of the International Sale of Goods Convention, Imami Jurisprudence and Iranian Law)”, *Comparative Law Research*, Volume 15, Issue 3, (2011). [In Persian]
- Mansouri, Saeed, “A Study of the Nature of the Right to Reduce the Price”, *Legal Research*, Volume 24, Issue 95, (2009). [In Persian]
- Qureshi, Seyedeh Kausar; Abhari, Hamid & Mohammadi, Sam, “Comparison of the Rule of Reducing the Price in the Convention on the International Sale of Goods with the Institution of the Right to Reduce the Price and the Division of the Price in Iranian Law”, *Journal of Economic Jurisprudence Studies*, Volume 7, Issue 1, (2015). [In Persian]

- Ranjbar Sahraei, Masoudreza, "The Right to Reduce the Price and Its Relationship with Compensation", Legal Research, Volume 12, Issue 1, (2009). [In Persian]
- Razavi, Seyed Mohammad & Razavi, Seyed Ali, "The Duality or Unity of the Choice of Seeing and the Violation of Description with Emphasis on Imam Khomeini's Viewpoint", Misbah al-Fiqah, Volume 3, Issue 2, (2019), [In Persian]
- Safarkhani, Mohaddeseh; Salehi, Seyed Mehdi & Nikkhah Sarnaghi, Reza, "Comparative Study of the Option of Deception with the Option of Defect and the Option of Derogation from the Description", Studies in Islamic Jurisprudence and Law, Volume 16, Number 35, (1403), [In Persian]
- Skini, Rabia & Jafarian, Alireza, "A Study of Arsh in Iranian Law and Imami Jurisprudence and Its Difference with Price Reduction in the International Sale of Goods Convention", Islamic Law Research Journal, Volume. 11, Issue 1, (2010), [In Persian].

استناد به این مقاله: هراتی، مصطفی، «کاهش ثمن در حقوق قراردادها در پرتو اصلاحات ۲۰۱۶ حقوق فرانسه؛ تحلیلی تطبیقی با حقوق ایران»، پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۵، شماره ۵۶، (۱۴۰۵)، ۸۹-۱۳۶.

doi: 10.22054/jplr.2026.92027.3000

Private Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.